

ETIKA

prof. dr. Elmedin Muratbegović, doc. dr. Vesna Šućur - Janjetović

**ETIČKI KODEKS
ISTRAŽIVANJA SA DJECOM
I O DJECI U BOSNI I HERCEGOVINI**

maj, 2013. godine

Autori:

prof. dr. Elmedin Muratbegović, Univerzitet u Sarajevu
doc. dr. Vesna Šućur Janjetović, Univerzitet u Banja Luci.

ETIČKI KODEKS
ISTRAŽIVANJA SA DJECOM I O DJECI U BOSNI I HERCEGOVINI

Tuzla
maj, 2013. godine

Projekat implementira

VESTA

Udruženje VESTA

PC Korzo, Đorđa Mihajlovića 4

Tuzla 75000, Bosna i Hercegovina

www.vesta.ba

Partner u realizaciji:

Udruženje Zemlja djece

Klosterska 15

Tuzla 75000, Bosna i Hercegovina

www.zemljadjece.org

Pridruženi partner:

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Ovaj dokument je nastao uz pomoć Europske unije. Sadržaj ovog dokumenta je isključiva odgovornost Udruženja Vesta i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Europske unije.

Naziv publikacije: Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini. **Projekat:** Jačanje uloge organizacija civilnog društva u monitoringu državne Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini

Autori: prof. dr. Elmedin Muratbegović, Univerzitet u Sarajevu, doc. dr. Vesna Šućur Janjetović, Univerzitet u Banja Luci.

Urednik: Dragana Bulić, Udruženje VESTA. **Priprema publikacije:** Udruženje VESTA. **Lektor:** Vanja Eraković. **Grafička obrada:** Studio PROGRES d.o.o. Tuzla. **Izdavač:** Repro Karić d.o.o. Tuzla. **Štampa:** Repro Karić d.o.o. Tuzla.

Tiraž: 300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.7:172-053.2(497.6)

MURATBEGOVIĆ, Elmedin
Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci
u Bosni i Hercegovini / Elmedin Muratbegović,
Vesna Šućur Janjetović. - Tuzla : Repro-Karić,
2013. - 76 str. ; 24 cm

Lat. i ćir. - Tekst na bos., hrv., srp. i engl.
jeziku. - Nasl. prištampanog teksta: The code of
ethical research with children and on children in
Bosnia and Herzegovina.

ISBN 978-9958-795-06-0
1. Šućur Janjetović, Vesna. - I. Janjetović,
Vesna Šućur vidi Šućur Janjetović, Vesna
COBISS.BH-ID 20831494

PREDGOVOR

Etički kodeks koji prihvaća grupa ljudi povezana istom profesijom nije pojava novijeg datuma. Vjerovatno je najpoznatiji kodeks profesionalne etike Hipokratova zakletva, koju od antičkih vremena polažu ljekari. U odnosu na raniju terminologiju koja se odnosi na etiku i etičko ponašanje odnosno normativnu nauku, norme koje odlučuju o specifičnom karakteru etike i tako ju razlikuju od drugih znanosti u odnosu na svrhu i cilj ovog dokumenta Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini je dokument nastao sa željom da se promjeni i unaprijedi dotadašnja praksa provođenja istraživanja sa djecom i o djeci, te da se uvedu pravila u provođenju istih, a koja su u skladu sa Konvencijom UN o pravima djeteta (iz 1989.), a sve u cilju zaštite integriteta samog djeteta.

Postojalo je više razloga za razvijanje i usvajanje etičkog kodeksa koji je razvijen u okviru aktualnog projekta pod nazivom *"Jačanje uloge organizacija civilnog društva u praćenju državne Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH"* koji implementira Udruženje Vesta Tuzla, u partnerstvu s Udruženjem Zemlja djece i Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Usvajanjem ovog kodeksa BiH učinjen je važan korak naprijed u promociji i zaštiti prava djeteta u Bosni i Hercegovini sa osnovnim ciljem da se etičkim kodeksom odredi minimalan zajednički sistem vrijednosti kojim se unapređuje način istraživanja, i omogućuje njegovo provođenje na sistematičan i metodološki prihvatljiv i etički opravdan način koji je u najboljem interesu djeteta kao učesnika u istraživanju.

Etički kodeks istraživanja s djecom i o djeci u BiH uređuje status djece i njihovih obitelji kao učesnika različitih istraživanja - humanističkih, društvenih, edukacijskih, medicinskih i svih drugih istraživanja, koja na neposredan ili posredan način mogu utjecati na njihov lični integritet.

Osnovna svrha je upoznavanje istraživača, djece, roditelja/staratelja i cjelokupne javnosti o osnovnim etičkim načelima i standardima koji se moraju primjenjivati u istraživačkim postupcima koji uključuju djecu, kao i stvaranje etičkog okvira za širenje i produbljivanje općeg znanstvenog i stručnog znanja o djeci, njihovim tjelesnim, emocionalnim, psihološkim i socijalnim aspektima, a sve zato da bi promovirali opće dobro djeteta, njegove porodice i zajednice uopće.

Etički kodeks omogućava nadležnoj instituciji definiranje etičkog ponašanja kao obvezujućega za profesiju, kao i pravno reguliranje njegove upotrebe u cilju postizanja visokih standarda. Kodeks definira prihvatljivo ponašanje kao skup standarda koje treba poštivati u praksi. Ako je dobro napisan, etički kodeks može poslužiti kao koristan standardni test za lično ocjenjivanje i ocjenjivanje svojih kolega. Pored toga što pruža realan model profesionalnog ponašanja i definira odgovornost, kodeks također implicitno definira parametre zrelog profesionalnog identiteta. Akademski izvori koji se odnose na ovu tematiku nude cijeli niz definicija etičkog kodeksa, ali generalna definicija se u prvom redu fokusira na zajedničke vrijednosti i skup principa postupanja koji neka organizacija ili stručno tijelo prihvaća kao osnovu ponašanja i donošenja odluka. Svrha kodeksa je ponuditi svim sudionicima u radu, bez obzira na rang i položaj, jasne smjernice za donošenje jednoobraznih etičkih odluka pri obavljanju posla. Oni koji prihvate kodeks pristaju na posvećenost etičkom ponašanju, te usvajanjem kodeksa prihvaćaju principe, vrijednosti i standarde prakse koji vladaju u njihovoj organizaciji ili struci. Etički kodeks uključuje etičke obveze organizacije ili struke i govori javnosti o određenoj organizaciji, odnosno struci, njenim zalaganjima i očekivanjima u odnosu na njeno poslovanje, organizaciju ili struku i sl.

Upravo navedeni razlozi i objašnjenja svrhe i zadatka etičkog kodeksa ukazuju na značaj njegovog donošenja i usvajanja, kada tome pridodamo činjenicu da kodeks koji je pred vama ima primarni zadatak da zaštiti djecu, njegova vrijednost se višestruko uvećava.

U njegovom razvijanju sudjelovao je značajan broj nevladinih organizacija, vladinih institucija/ servisa, institucije ombudsmana, predstavnika akademske zajednice te medija kojima zahvaljujemo na doprinosu

u kreiranju ovog dokumenta. Cilj i svrhu Etičkog kodeksa ostvarujemo kroz primjenu standarda iz Konvencije o pravima djeteta, kojim svi profesionalci i institucije osiguravaju odgovarajuću zaštitu prava djeteta kao što su: pravo nediskriminacije djece, zaštita najboljeg interesa djeteta, pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja u stvarima koje ga se tiču, te njegovo uvažavanje u skladu s dobi i zrelosti djeteta, pravo na slobodu izražavanja, pravo na slobodu misli i savjesti, pravo na zaštitu privatnosti, prepiske te ugleda i časti itd.

Mr. sci. Saliha Đuderija, pomoćnica ministra
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovina

SADRŽAJ

Odluka o usvajanju Etičkog kodeksa istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini	8
Uvod.....	9
DIO I- OPĆE ODREDBE	10
1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa	10
1.2. Definisane statusa djeteta, roditelja/staratelja i istraživača	10
1.3. Primjena etičkih principa	11
DIO II- PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA.....	13
2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja.....	13
2.2. Provođenje istraživanja	15
DIO III- OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA	17
3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja	17
3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja	17
3.3. Objava Etičkog kodeksa	17
3.4. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini	17
3.5. Glosarij pojmova korištenih u izradi Etičkog kodeksa	18
3.6. Bibliografski izvori korišteni u izradi Kodeksa.....	20
3.7. Završni osvrt.....	21

Na osnovu člana 17. Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 94/07 i 24/08), Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na 51. sjednici, održanoj 28. maja 2013. godine, donijelo je

ODLUKU
O
USVAJANJU ETIČKOG KODEKSA ISTRAŽIVANJA SA DJECOM I O DJECI U BOSNI I HERCEGOVINI

Član 1.
(Usvajanje Etičkog kodeksa)

- (1) Ovom Odlukom usvaja se Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: Etički kodeks).
- (2) Utvrđivanjem Etičkog kodeksa, Bosna i Hercegovina ispunjava obaveze utvrđene, čl. 3, 8, 17 i 19 Konvencije o pravima djeteta Ujedinjenih naroda.

Član 2.
(Primjena Etičkog kodeksa)

- (1) Etički kodeks utvrđen ovom Odlukom predstavlja obligatorni dokument za sve pojedince, skupine, institucije i organe koji se neposredno bave istraživanjima čiji su predmet ili u koja su, na bilo koji način, uključena djeca.
- (2) Svi istraživači dužni su da poštuju Etički kodeks polazeći od osnovnog načela "najbolji interes djeteta", njegove dobrobiti, odnosno onoga što je najbolje za dijete i njegovu obitelj/skrbnike.

Član 3.
(Sastavni dio Odluke)

Sastavni dio ove Odluke je Etički kodeks.

Član 4.
(Prelazne odredbe)

Danom stupanja na snagu ove Odluke prestaje da važi Odluka o usvajanju Etičkog kodeksa istraživanja o djeci („Službeni glasnik BiH“, broj 26/06).

Član 5.
(Stupanje na snagu)

Odluka i Etički kodeks stupaju na snagu danom objavljivanja u "Službenom glasniku BiH".

VM broj 146/13
28. maj 2013. godine
Sarajevo

PREDSJEDAVAJUĆI
VIJEĆA MINISTARA BIH
Vjekoslav Bevanda

UVOD

Stalna potreba za istraživanjem novog, s jedne strane, te imperativ za zaštitu djeteta od bilo koje vrste zloupotrebe, s druge strane, razlozi su zbog kojih je neophodno razviti deontološke etičke standarde istraživanja koja se odnose na djecu uopće.

U okviru ovog Etičkog kodeksa, praktično se direktno primjenjuju standardi utvrđeni u okviru Ustava Bosne i Hercegovine, člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, a koji su utemeljeni na međunarodnim standardima za zaštitu djece utvrđenih, prije svega, UN Konvencijom o pravima djeteta (iz 1989.), ali i drugim UN i evropskim konvencijama i protokolima koje je ratifikovala Bosna i Hercegovina, a koje se odnose na zaštitu i prava djece.

Polazimo od toga da je Ustavom Bosne i Hercegovine, u okviru člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, u tački 3.f.), posebno istaknuto poštovanje prava na privatni porodični život, te dom i prepisku zakona, da na osnovu navedenog, bilo koja aktivnost koja uključuje dijete i njegovu porodicu mora uključivati utvrđene međunarodne i domaće standarde u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda djece.

Etički kodeks uzima u obzir i različite zakonske propise u Bosni i Hercegovini, čije se norme tiču pravnog subjektiviteta djece, kao kategorije uzorka istraživanja. Ovdje se prvenstveno misli na zakone kojima se uređuje pitanje zaštite i prikupljanja podataka, kao i pitanje pristupa informacijama: Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 28/00); Zakon o slobodi pristupa informacijama FBiH („Službene novine FBiH“, br. 32/01); Zakon o slobodi pristupa informacijama RS („Službeni glasnik RS“, br. 20/01); Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01); Zakon o zaštiti povjerljivih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 4/05); Zakon o statistici BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 57/02); Zakon o statistici FBiH („Službene novine FBiH“, br. 63/03); Zakon o statistici RS („Službeni glasnik RS“, br. 85/03).

U pogledu potrebe uključivanja podataka iz određenih oblasti koje se odnose na djecu i dječija prava, potrebno je uzeti u obzir i zakone koji regulišu pitanja zaštite djece (socijalna, zdravstvena, obrazovna i dr.), vidi Aneks 1.

Ovako koncipiran kodeks etičkih principa i normi zasigurno će predstavljati integralni dokument za sve pojedince i institucije koje se neposredno bave istraživanjima u koja su, na bilo koji način, uključena djeca. Etički kodeks polazi od osnovnog principa "najboljeg interesa djeteta" (Konvencija o pravima djeteta, član 3.), njegove dobrobiti, odn. onoga što je najbolje za dijete, njegovu porodicu, a samim tim i cjelokupnu društvenu zajednicu.

Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini sadrži sljedeće dijelove:

DIO I- OPĆE ODREDBE

- 1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa
- 1.2. Definisanje statusa djeteta, roditelja/staratelja i istraživača
- 1.3. Primjena etičkih principa

DIO II- PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

- 2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja
- 2.2. Provođenje istraživanja

DIO III- OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA

- 3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja
- 3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja

- 3.3. Objava Etičkog kodeksa
- 3.4. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini
- 3.5. Glosarij pojmova korištenih u izradi Etičkog kodeksa
- 3.6. Bibliografski izvori korišteni u izradi Kodeksa
- 3.7. Završni osvrt

DIO I - OPĆE ODREDBE

1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa

(1) Pitanja koja uređuje Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Etički kodeks), tiču se statusa samog djeteta i njegove porodice kao učesnika u istraživačkom procesu humanističkih, društvenih, obrazovnih, medicinskih i ostalih naučnih i stručnih istraživanja.

(2) Posebna pažnja posvećena je prevenciji uzroka, i uopćeno situacija u kojima može postati upitan integritet samog djeteta.

(3) Etičkim kodeksom se uređuju prava i obaveze, te odgovornosti istraživača.

(4) Etičkim kodeksom se utvrđuju pravila ponašanja istraživača i etička načela na osnovu kojih istraživači postupaju, prilikom obavljanja naučnih, medijskih, sportskih, sudskih i uopćeno stručnih istraživanja, a koja u fokus svojih interesovanja stavljaju dijete.

(5) Etički kodeks se primjenjuje na sve vrste istraživanja u kojima su aktivni učesnici djeca, ili koja se odnose na djecu.

(6) Etički kodeks treba biti konsultovan od strane svih zakona i strukovnih kodeksa koja se, sa različitih aspekata, tokom istraživanja, bave pitanjima koja su od interesa za djecu.

(7) Etički kodeks treba poslužiti kao osnova za proširenje pomenutih strukovnih kodeksa sa zahtjevima iz ovog Etičkog kodeksa.

(8) U skladu sa UN Konvencijom o pravima djeteta, ovaj Etički kodeks se odnosi na djecu mlađu od 18 godina.

1.2. Definisanje statusa djeteta, roditelja/staratelja i istraživača

(1) Osnovno pitanje koje se uređuje ovim Etičkim kodeksom jeste status djece učesnika u različitim istraživanjima, koja na neposredan ili posredan način mogu uticati na integritet ličnosti djeteta. Etički kodeks definiše primjenu zahtjeva iz UN Konvencije o pravima djeteta, te osiguranja odgovarajuće zaštite prava djeteta kao što su: pravo nediskriminacije djece (čl. 2.); zaštita najboljeg interesa djeteta (čl. 3.); pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja u stvarima koje ga se tiču, te njegovo uvažavanje u skladu s dobi i zrelosti djeteta (čl. 12.); pravo na slobodu izražavanja (čl. 13.); pravo na slobodu misli i savjesti (čl. 14.); pravo na zaštitu privatnosti, prepiske, ugleda i časti (čl. 16.), te pravo na pristup obavijestima i materijalima radi promocije djetetove dobrobiti i zdravlja (čl.17.), na način da se status djeteta utvrđuje:

(a) poštujući pravo djeteta na odlučivanje u istraživanju, odn. njegov/njen pristanak na istraživanje, sopstveno mišljenje o istraživanju, kao i pravo na odustajanje od istraživanja u bilo kojem trenutku;

(b) osiguravajući čuvanje identiteta djeteta, njegove porodice i grupe kojoj pripada;

(c) precizirajući uslove za omogućavanje uvida u rezultate istraživanja.

(2) Etički kodeks definiše status roditelja/staratelja, s obzirom da se i na njih, kao učesnike procesa istraživanja, odnose standardi utvrđeni u okviru ovog Etičkog kodeksa, na način da se:

(a) status roditelja/staratelja, uvažavajući pojedina prava djeteta, uređuje u svim fazama istraživanja;

(b) osiguravajući da roditelj/staratelj ima pravo na pravovremenu informisanost o samom istraživanju i rezultatima istraživanja;

(c) roditelj/staratelj daje pristanak da dijete učestvuje u istraživanju ili da se istražuje o djetetu.

(3) Status istraživača je Etičkim kodeskom preciziran na način da:

(a) su detaljno utvrđena njegova/njena prava i obaveze, kao i procedura omogućavanja uvida drugim licima u rezultate istraživanja, uz obaveznu zaštitu podataka o ličnosti djeteta i njegove porodice;

(b) je istraživač dužan, za specifično istraživanje za koje traži dozvolu, pokušati predvidjeti moguće etičke dileme za koje bi dao potencijalna rješenja, te ih kao takve, u fazi traženja dozvole poslati Etičkom tijelu na uvid.

1.3. Primjena etičkih principa

(1) Etički principi utvrđeni ovim Etičkim kodeksom su principi koje istraživači moraju usvojiti kao vlastite profesionalne principe i lični kriterij ponašanja.

(2) Etički kodeks sadrži etička načela kojih se istraživači moraju pridržavati za vrijeme obavljanja pripreme za istraživanje, u toku samog istraživanja, te nakon obavljenog istraživanja u fazi izrade izvještaja ili publikacija proizašlih iz istraživanja i sl.

(3) Kao imperativ ostvarenja etičkih ideala kroz istraživanja o djeci, potrebno je diferencirati i u potpunosti poštovati sve principe koji su neophodni za zaštitu prava djeteta.

1.3.1. Princip poštivanja ljudskih prava, sloboda i dostojanstva lica

(1) Istraživači, angažovani u istraživanju o djeci, moraju uvažavati dostojanstvo i ljudske vrijednost svih učesnika/učesnica u istraživanju, posvećujući pažnju svim relevantnim izvorima koji mogu ugroziti prava djeteta.

(2) Posebna pažnja se posvećuje poštivanju kulturalnih i individualnih različitosti među akterima istraživanja (dobna, spolna, rasna, nacionalna, vjerska i socio-ekonomska razlika, kao i nejednakosti u mentalnom razvoju, seksualnoj orijentaciji i spolnom identitetu ispitanika).

(3) U istraživanjima je neophodno garantovati eliminaciju svih oblika predrasuda ili stereotipa unutar planiranih istraživanja.

1.3.2. Princip zaštite dobrobiti učesnika u istraživanju

(1) Angažovani istraživači moraju biti svjesni odgovornosti koju imaju u vezi sa djecom, učesnicima/učesnicama u istraživanju i njihovim porodicama, što znači da moraju voditi računa da se ispitanici na bilo koji način, fizički ili psihički, ne ugroze, te da postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi i zrelosti djeteta.

(2) U svom nastupanju, istraživač permanentno mora štiti prava svih osoba s kojima kontaktira.

(3) Etičke dileme ili probleme, nastale u samoj pripremi ili u toku istraživanja, istraživač rješava na odgovarajući način, osiguravši u najvišoj mjeri sve učesnike/učesnice u istraživanju.

(4) U planiranju istraživanja, istraživač treba predvidjeti i eventualne negativne reakcije učesnika/učesnica u istraživačkom postupku.

(5) Istraživač vodi računa da tokom istraživanja obezbijedi tjelesnu, emocionalnu i opću psihološku sigurnost djece.

1.3.3. Princip odgovornosti u slučajevima moralnih dilema

(1) Svako istraživanje se provodi u skladu s relevantnim profesionalnim obavezama i standardima.

(2) Istraživač vodi računa o naučnoj i stručnoj odgovornosti prema učesnicima istraživanja, kao i javnosti, te odgovornosti prema strukovnoj asocijaciji kojoj istraživanje pripada.

(3) Pri istraživanju, istraživač saraduje i savjetuje se sa ostalim stručnjacima i srodnim institucijama, kako bi se istraživanje što profesionalnije obavilo.

(4) Istraživač je dužan savjetovati i upućivati ostale kolege na etičke standarde iz ovog Etičkog kodeksa, u pogledu postupanja i položaja učesnika u istraživanjima.

(5) Pretpostavka za provođenje neposrednog istraživanja sa djecom jeste poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa. Prije istraživanja, u područjima izvan psihologije, istraživač je dužan savjetovati se sa stručnjacima koji se bave emocionalnim, kognitivnim i socijalnim aspektima ljudskog razvoja.

(6) Istraživanja sa djecom kao učesnicima, provode se samo u situacijama kada se značajne spoznaje o dobrobiti djeteta ne mogu steći na drugi način.

1.3.4. Princip zaštite integriteta rezultata istraživanja i istraživača

(1) Profesionalna angažovanost u istraživanju o djeci, iziskuje poštivanje određenih standarda koji su afirmativni i koji promovišu objektivnost, tačnost i istinitost u istraživačkom procesu, a utemeljeni su na utvrđenim naučnim i profesionalnim dostignućima.

(2) Istraživači ne primjenjuju metodološke postupke sumnjivog kvaliteta, neprimjerene postupke analize i sinteze podataka, te izbjegavaju neprofesionalne i naučno neutemeljene načine interpretacije podataka dobijenih istraživanjem („zdravorazumski pristup“).

(3) Namjera istraživača mora biti jasna i objektivno moguća tokom cijelog istraživačkog postupka, a njihovi ciljevi moraju ostati javni i otvoreni, ostajući dosljedni u održanju obećanja datih ispitanicima na početku istraživanja.

(4) Istraživači - početnici mogu obavljati istraživanja sa djecom isključivo pod vodstvom (mentorstvom) iskusnih istraživača.

DIO II - PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja

(1) Istraživanja sa djecom i o djeci podrazumijevaju detaljnu pripremu, sa preciznom pripremom uputstava istraživačima koji u fokus svojih istraživanja stavljaju dijete.

(2) Uputstva moraju biti jasna i nedvosmisleno problemski orjentisana.

2.1.1. Preliminarne pripreme istraživača - uslovi za istraživanje

(1) Istraživanja s djecom, kao učesnicima u istraživanju, provode se samo u slučajevima kada se do planiranih spoznaja ne može doći na drugi način, a istraživanje ima za cilj doprinijeti znatno boljem naučnom razumijevanju određenih stanja, pojava i sl., te može doprinijeti konačnom postizanju rezultata koji mogu koristiti djeci.

(2) Istraživački postupci, kao i cjelokupan metodološki instrumentarij, treba prilagoditi uzrastu djeteta.

(3) Ambijent i cjelokupne okolnosti u kojima se odvija istraživanje, podrazumijevaju obezbjeđivanje tjelesne, emocionalne i uopće psihološke sigurnosti djece.

(4) Istraživač poduzima sve razumne mjere kako bi izbjegao eventualne probleme mentalnog ili fizičkog ugrožavanja ispitanika, djeteta ili njegovih najbližih.

2.1.2. Etička tijela

- (1) Istraživač je dužan od nadležnih tijela dobiti dozvolu/e za provođenje istraživanja prije nego započne isto, odn. istraživanje ne smije početi bez prethodne saglasnosti nadležnog Etičkog tijela.
- (2) Etička tijela formiraju se pri Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske i prosvjetno-pedagoškim zavodima ili drugim oblicima pedagoških institucija u Federaciji Bosni i Hercegovini i Brčko Distriktu BiH (u daljem tekstu: Zavodi).
- (3) Etička tijela su sastavljena od profesionalaca iz reda uposlenika Zavoda, uz mogućnost angažovanja stručnih saradnika za specifična istraživanja koje članovi zaposleni u Zavodu, tematski, nisu u stanju potpuno obuhvatiti.
- (4) Broj članova, sastav tijela i ostala prava i obaveze utvrđuje Zavod, posebnom odlukom.

2.1.3. Prethodna saglasnost za istraživanje

- (1) Istraživač podnosi zahtjev Etičkom tijelu jedne od nabrojanih institucija iz tačke 2.1.2. stav (2) odn. nadležnom Zavodu.
- (2) Obrazac za prijavu predlažu institucije iz prethodnog stava, uz konačnu saglasnost resornog ministarstva.
- (3) Izuzetno od stava 1. i 2. u slučajevima medicinskih istraživanja, istraživač je dužan dobiti saglasnost za istraživanje etičkog tijela nadležne zdravstvene ustanove i etičkog tijela institucije nadležne za zdravstvo (Republike Srpske, Federacije BiH, kantona u Federaciji BiH i Brčko Distrikta) ukoliko isti postoje, a saglasno propisima iz oblasti zdravstva.
- (4) U multidisciplinarnim istraživanjima, Etičko tijelo procjenjuje kompetentnost odgovornih istraživača za provođenje istraživanja.
- (5) Etička tijela vode evidenciju o podnesenim, odobrenim i odbijenim zahtjevima.
- (6) Etička tijela su dužna obavijestiti nadležna ministarstva, odn. odjeljenja za oblasti kojima se istraživanje bavi.

2.1.4. Preliminarna pitanja istraživačima

- (1) Etičko tijelo će u obrascu za prijavu ili u usmenom razgovoru sa aplikantima - istraživačima posebnu pažnju posvetiti sljedećim pitanjima:

- a) Da li planirani metodološki instrumentarij zadovoljava potrebe istraživanja i da li je prilagođen djeci?
- b) Da li će učesnici osjećati bilo kakvu vrstu nelagode u vezi sa pitanjima koje planirate postaviti?
- c) Da li je moguće svim učesnicima objasniti svrhu istraživanja?
- d) Koliko je, zaista, neophodno učešće djece u tom istraživanju?
- e) Može li se do traženih rezultata doći kroz istraživanje sa uzorkom odraslih osoba?
- f) Da li je Vama razumljivo pitanje na koje tražite odgovor?
- g) Da li je bilo kojim dijelom istraživanja, moguće zloupotrijebiti povjerenje ispitanika?
- h) Šta ćete poduzeti u slučajevima kada primijetite stid ili stres kod djeteta ispitanika?
- i) Da li će učesnici dobiti sve informacije na kraju istraživanja, kako bi se psihološki rasteretili?
- j) Da li Vaše istraživanje može izazvati generalno negativan stav djece ili roditelja/staratelja, javnosti i sl.?
- k) Da li ste isti postupak istraživanja testirali na sebi?

(2) Zavod, u obrascu za izdavanje saglasnosti, utvrđuje obavezu istraživačima za podnošenje izvještaja o istraživanju na jednom od jezika konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini.

(3) Izvještaj iz stava (2) podnosi se u pet (5) primjeraka.

(4) Zavodi, jedan primjerak Izvještaja preko resornih Ministarstava, poštujući Ustavnu nadležnost, proslijeđuju u Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

2.2. Provođenje istraživanja

2.2.1. Saglasnost roditelja/staratelja

(1) Nakon dobijanja saglasnosti Etičkih tijela Zavoda, istraživač je dužan pribaviti saglasnost za svako dijete koje namjerava uključiti u istraživanje.

(2) Za djecu uzrasta do petnaest (15) godina, istraživač je dužan pribaviti pismenu saglasnost roditelja/staratelja i saglasnost djeteta, ukoliko je dijete sposobno samostalno formirati i izražavati stavove i mišljenja.

(3) Ukoliko se radi o djeci uzrasta starijeg od petnaest (15) godina, dovoljna je saglasnost djeteta, uz obaveznu pismenu obavijest roditelju/staratelju o sadržaju i cilju istraživanja.

(4) U slučajevima djece sa invaliditetom koja ne mogu samostalno formirati i izražavati stavove i mišljenja, neophodna je pismena saglasnost roditelja/staratelja.

(5) Obrazac za saglasnost roditelja/ staratelja i saglasnost djeteta, kreira istraživač ili istraživački tim, a saglasnost za distribuciju istih daje Etičko tijelo Zavoda.

(6) Uz obrazac za saglasnost roditelja/ staratelja ili djeteta, istraživači su dužni dostaviti i sažetak istraživanja koje namjeravaju obaviti.

(7) Dijete, odn. njegov roditelj/ staratelj, daje svoj pristanak tek nakon što dobije informacije o:

- a) samoj svrsi istraživanja,
- b) koristi od tog istraživanja,
- c) mogućim rizicima,
- d) vrsti i trajanju istraživanja,
- e) povjerljivosti podataka iz istraživanja kao i zaštiti identiteta svih učesnika,
- f) posljedicama koje istraživanje može izazvati,
- g) dobrovoljnom pristajanju i odustajanju od istraživanja.

(8) Osobe koje daju pristanak za učešće u istraživanju mogu ga u svako doba, bez štetnih posljedica po njih, kao i bez posebnog obrazloženja, povući i odustati od daljeg istraživanja.

(9) Za djecu koja su smještena u ustanovama socijalne zaštite, istraživač mora dobiti saglasnost resornog entitetskog, odn. kantonalnog ministarstva i odgovarajućeg odjela u Brčko Distriktu.

2.2.2. Nepredviđene situacije u istraživanju

Ukoliko u toku istraživanja istraživač primijeti bilo kakve zdravstvene probleme ili probleme psihičkog funkcionisanja djeteta, obavezan je o tome upoznati roditelja/staratelja djeteta, a zatim i odgovarajućeg stručnjaka, kako bi se djetetu blagovremeno obezbijedila neophodna pomoć.

2.2.3. Postupak u toku istraživanja

(1) Istraživač je, u toku istraživanja, dužan razjasniti sve nesporazume sa učesnicima istraživanja.

(2) Primjena bilo kojeg instrumenta u istraživanju podrazumijeva prethodno detaljno objašnjenje njegove namjene i svrhe, te pristanak ispitanika.

2.2.4. Postupak nakon obavljenog istraživanja

(1) Istraživač je dužan izvijestiti učesnike u istraživanju o rezultatima istog, na način koji je primjeren dobi i zrelosti učesnika.

(2) Informisanje o rezultatima istraživanja se vrši u skladu sa naučnim načelima, pažljivo uzimajući u obzir potrebu objektivne, dobronamjerne i valjane procjene rezultata istraživanja.

DIO III – OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA

3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja

(1) Istraživači su dužni poduzeti sve mjere zaštite tajnosti podataka o djeci koja su učestvovala u istraživanju.

(2) Tajnost podataka se odnosi na činjenice koje upućuju na identitet djeteta.

(3) Nije dozvoljeno otkrivati identitet učesnika u istraživanju, niti u neformalnom razgovoru, niti u službenim izvještajima o projektu, bilo pred stručnim, zainteresovanim ili nezainteresovanim osobama, osim u slučaju pismenog pristanka učesnika, tj. roditelja/staratelja djeteta mlađeg od 15 godina.

3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja

(1) Informacije proizašle iz istraživanja, koje su dostupne kroz izvještaje ili druge oblike publikacija nastalih na osnovu istraživanja provedenih po kriterijima i zahtjevima ovog Etičkog kodeksa, su slobodne za korištenje kao sekundarni podatak svim zainteresovanim istraživačima.

(2) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će omogućiti na svojoj web stranici pristup elektronskoj arhivi dostavljenih publikacija, nastalih prema kriterijima ovog Etičkog kodeksa.

3.3. Objava Etičkog kodeksa

(1) Etički kodeks objavljuje se u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine.

(2) Etički kodeks ističe se na web stranici Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i web stranicama ministarstava i pedagoških zavoda koji vode postupak izdavanja saglasnosti za provođenje istraživanja.

3.4. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini

(1) Odredbe ovog Etičkog kodeksa su osnova za usklađivanje ostalih etičkih kodeksa koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini.

(2) Etički kodeks respektuje odredbe strukovnih kodeksa različitih profesija u Bosni i Hercegovini, koristeći njihove stručne odredbe, a koje se automatski smatraju odredbama i ovog Kodeksa.

3.5. U svrhu tumačenja i primjene ovog Etičkog kodeksa, koriste se sljedeći pojmovi i definicije:

Adolescencija	Razdoblje razvoja i odrastanja čovjeka. Označava prelaz iz djetinjstva u svijet odraslih i uobičajeno traje od 15. do 20. godine života. Ta životna faza se odlikuje konsolidovanjem mentalnog života, kristalizacijom stavova i mišljenja, a posebno racionalnim mentalnim sazrijevanjem. U ovoj fazi razvoja života djeteta, posebno se razvijaju samopoštovanje , povjerenje , samostalnost i osobnost. Tokom adolescencije dijete doseže sam vrh svojih intelektualnih sposobnosti učenja .
Dijete	Dijete je osoba do 18 godina, ako pozitivnim zakonom punoljetstvo nije drugačije definisano (definicija iz Konvencije o pravima djeteta), a sa biološkog aspekta, ljudsko biće u periodu od rođenja do puberteta, dok se u pravnim definicijama djetetom smatra maloljetnik, tj. osoba mlađa od doba punoljetnosti.
Dobrovoljni pristanak	Slobodno odlučivanje bez pritiska, prijetnji ili pretjeranog nagovaranja.
Etično/ neetično	Ispravno ili moralno prihvatljivo/ pogrešno ili moralno neprihvatljivo.
Istraživački proces	Proces koji obuhvata cjelokupno istraživanje, od početne ideje i postavljanja hipoteza, preko planiranja i provođenja istraživanja, do interpretiranja rezultata i publiciranja konačnih nalaza.
Istraživanje	Sistematski planirana analiza – prikupljanje podataka, testiranje i evaluacija hipoteza.
Klasifikovani podaci	Dokumenti , odn. svaki napisani, umnoženi, nacrtani, slikovni, štampani, snimljeni, fotografisani, magnetni, optički, elektronički ili bilo koji drugi zapisi podataka; saznanja, mjere, postupci, predmeti, usmena saopštenja ili informacije , koje s obzirom na svoj sadržaj, imaju važnost povjerljivosti i cjelovitosti za svoga vlasnika, a kojeg je on označio klasifikovanim, te mu utvrdio stepen tajnosti.
Kodeks	Pravilnik, skup principa o profesionalnom ponašanju.
Lični podaci	Opći i karakteristični podaci na osnovu kojih se pojedinci ili kolektiviteti mogu identifikovati.
Povjerljivost	Obaveza osobe koja dobija privatne informacije da ih ne koristi u druge svrhe osim u one zbog kojih ih je dobila.
Privatnost	Kontrola nad količinom, vremenom i okolnostima prikazivanja sebe (tjelesno, ponašanjem ili intelektualno) pred drugima. Područje ekskluzivnosti u kojemu su pojedinac ili kolektiviteti slobodni od uvida i kontrole drugih.
Respondent (osoba koju ispitujemo)	Živuci pojedinac o kojemu (ili od kojega) istraživač tokom istraživanja dobija željene podatke.

Rodni, spolni ili seksualni identitet	Termin koji opisuje lični osjećaj svake osobe da se identifikuje kao muškarac ili žena .
Saglasnost osobe na istraživanje	Dobrovoljni pristanak osobe ili skupine osoba da sudjeluju u istraživanju.
Uvažavanje osoba	Dva temeljna oblika: (1.) poštovanje autonomije osoba koje su sposobne donositi odgovorne odluke i poštovanje njihovog kapaciteta za samoodređenje, i (2.) zaštita osoba koje imaju ograničenu autonomiju, tj. koje su nekompetentne za donošenje odgovornih odluka.
Zavaravanje/prikrivanje	Postupak u kojem se sudioniku istraživanja uskraćuju ili daju ograničene bitne informacije, ili kad ga se svjesno nepotpuno informiše o postupcima i ciljevima istraživanja.

3.6. Bibliografski izvori korišteni u izradi Kodeksa:

Etički kodeks psihologa Federacije BiH, Društvo psihologa FBiH, 09.11.2011. sa:

<http://www.scribd.com/doc/39993036/eticki-kodeks-psihologa-2>

Kodeks časti bh. novinara, preuzeto 11.11.2011. sa:

http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=362&Itemid=223&lang=bs

National Health and Medical Research Council (NHMRC), Australia (1999.), National Statement on Ethical Conduct in Research Involving Humans.

Preporuka Vijeća Evrope o socijalnim radnicima (2000.), preuzeto 12.11.2011. sa:

<http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/230/234>

Society for Research in Child Development (SRCD) (1991), Ethical Standards for Research with Children.

Preuzeto 12.10.2011. sa: <http://www.srkd.org/about.html#standards>

Society for Research in Child Development (SRCD) (1991), Ethical Standards for Research with Children.

Preuzeto 25.10.2012. sa: <http://www.srkd.org/about.html#standards>

UN (1948.) Opća deklaracija o ljudskim pravima

UN (1998.) Konvencija o pravima djeteta

Vijeće za štampu BiH, Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine, preuzeto 06.11.2011. sa:

<http://djeca.rs.ba/uploaded/kodeks%20za%20pisane%20%20stampane%20medije.pdf>

Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini, (2000.), preuzeto 08.11.2011. sa:

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=212:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-bosni-i-hercegovini&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine, (2001.), preuzeto 09.11.2011.

sa: http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=213:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-federaciji-bosne-i-hercegovine&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

Zakon o slobodi pristupa informacijama u Republici Srpskoj, (2001.), preuzeto 08.11.2011. sa:

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=214:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-republici-srpskoj&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

3.7. Završni osvrt

U okviru ovog dokumenta pomenuti su samo najvažniji zakoni, jer lista obavezno uključuje zakone donesene na nivou BiH, Brčko Distrikta, entiteta, kantona, kao i podzakonske i općinske akte koji se odnose na djecu, a to su: Porodični zakon FBiH („Službene novine FBiH“, br. 35/05); Porodični zakon RS („Službeni glasnik RS“, br. 54/02); Porodični zakon Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 23/07).

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH („Službeni glasnik BiH“, br.18/03); Zakon o osnovnoj školi i Zakon o srednjoj školi RS („Službeni glasnik RS“, br. 38/04); Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju („Službeni glasnik RS“, br. 119/08); Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko Distrikta („Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 9/01, 28/03 i 29/04); Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju u kantonima i Zakon o srednjem obrazovanju u kantonima; Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama („Službene novine FBiH“, br. 37/01, 40/02 i 52/11) i Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima RS („Službeni glasnik RS“, br. 46/04); Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH („Službene novine FBiH“, br. 22/05); Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS („Službeni glasnik RS“, br. 118/05 i 17/08); Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom FBiH („Službene novine FBiH“, br. 36/99 i 54/04); Zakon o socijalnoj zaštiti RS („Službeni glasnik RS“, br. 5/93, 15/96 i 110/03); Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta („Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 1/03, 4/00, 4/04, 19/07 i 2/08); Zakon o dječijoj zaštiti RS („Službeni glasnik RS“, br. 4/02); Zakon o dječijoj zaštiti Brčko Distrikta („Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 1/03, 4/04, 21/05 i 51/11); Zakon o lijekovima i medicinskim sredstvima („Službeni glasnik BiH“, br. 58/08); Zakon o lijekovima RS („Službeni glasnik RS“, br. 19/01); Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, br. 46/10); Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS („Službeni glasnik RS“, br. 107/05, 72/09 – dr. zakon 88/10, 99/10 i 57/11); Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata („Službene novine Federacije BiH“, br. 40/10); Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Službene novine Federacije BiH“, br. 37/01, 40/02 i 52/11).

ETIČKI KODEKS
ISTRAŽIVANJA SA DJECOM I O DJECI U BOSNI I HERCEGOVINI

SADRŽAJ

Odluka o usvajanju Etičkog kodeksa istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini	25
Uvod.....	26
DIO I- OPĆE ODREDBE	27
1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa	27
1.2. Definiranje statusa djeteta, roditelja/skrbnika i istraživača	28
1.3. Primjena etičkih principa	28
DIO II- PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA.....	30
2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja.....	30
2.2. Provođenje istraživanja	33
DIO III- OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA	34
3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja	34
3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja	34
3.3. Objava Etičkog kodeksa	34
3.4. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini	35
3.5. Glosarij pojmova korištenih u izradi Etičkog kodeksa	36
3.6. Bibliografski izvori korišteni u izradi Kodeksa.....	38
3.7. Završni osvrt.....	39

Temeljem članka 17. Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 94/07 i 24/08), Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na 51. sjednici, održanoj 28. svibnja 2013. godine, donijelo je

ODLUKU
O
USVAJANJU ETIČKOG KODEKSA ISTRAŽIVANJA SA DJECOM I O DJECI U BOSNI I HERCEGOVINI

Članak 1.
(Usvajanje Etičkog kodeksa)

- (1) Ovom Odlukom usvaja se Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: Etički kodeks).
- (2) Utvrđivanjem Etičkog kodeksa, Bosna i Hercegovina ispunjava obveze utvrđene, čl. 3, 8, 17 i 19 Konvencije o pravima djeteta Ujedinjenih naroda.

Članak 2.
(Primjena Etičkog kodeksa)

- (1) Etički kodeks utvrđen ovom Odlukom predstavlja obligatorni dokument za sve pojedince, skupine, institucije i organe koji se neposredno bave istraživanjima čiji su predmet ili u koja su, na bilo koji način, uključena djeca.
- (2) Svi istraživači dužni su da poštuju Etički kodeks polazeći od osnovnog načela "najbolji interes djeteta", njegove dobrobiti, odnosno onoga što je najbolje za dijete i njegovu obitelj/skrbnike.

Članak 3.
(Sastavni dio Odluke)

Sastavni dio ove Odluke je Etički kodeks.

Članak 4.
(Prelazne odredbe)

Danom stupanja na snagu ove Odluke prestaje da važi Odluka o usvajanju Etičkog kodeksa istraživanja o djeci („Službeni glasnik BiH“, broj 26/06).

Članak 5.
(Stupanje na snagu)

Odluka i Etički kodeks stupaju na snagu danom objavljivanja u "Službenom glasniku BiH".

VM broj 146/13
28. svibanj 2013. godine
Sarajevo

PREDSJEDATELJ
VIJEĆA MINISTARA BIH
Vjekoslav Bevanda

UVOD

Stalna potreba za istraživanjem novog, s jedne strane, te imperativ za zaštitu djeteta od bilo koje vrste zlouporabe s druge strane, razlozi su zbog kojih je neophodno razviti deontologijske etičke standarde istraživanja koja se odnose na djecu uopće.

U okviru ovog Etičkog kodeksa, praktično se direktno primjenjuju standardi utvrđeni u okviru Ustava Bosne i Hercegovine, člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, a koji su utemeljeni na međunarodnim standardima za zaštitu djece utvrđenih, prije svega, UN Konvencijom o pravima djeteta (1989.), ali i drugim UN i europskim konvencijama i protokolima koje je ratificirala Bosna i Hercegovina, koje se odnose na zaštitu i prava djece.

Polazimo od toga da je Ustavom Bosne i Hercegovine, u okviru člana II) Ljudska prava i osnovne slobode u tački 3.f.), posebice istaknuto poštivanje prava na privatni porodični život, te dom i prepisku zakona, da na osnovu navedenog, bilo koja aktivnost koja uključuje dijete i njegovu porodicu mora uključivati utvrđene međunarodne i domaće standarde u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda djece.

Etički kodeks uzima u obzir i različite zakonske propise u Bosni i Hercegovini, čije se norme tiču pravnog subjektiviteta djece, kao kategorije uzorka istraživanja. Ovdje se prvenstveno misli na zakone kojima se uređuje pitanje zaštite i prikupljanja podataka, kao i pitanje pristupa informacijama: Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 28/00); Zakon o slobodi pristupa informacijama FBiH („Službene novine FBiH“, br. 32/01); Zakon o slobodi pristupa informacijama RS („Službeni glasnik RS“, br. 20/01); Zakon o zaštiti osobnih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01); Zakon o zaštiti povjerljivih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 4/05); Zakon o statistici BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 57/02); Zakon o statistici FBiH („Službene novine FBiH“, br. 63/03); Zakon o statistici RS („Službeni glasnik RS“, br. 85/03).

U pogledu potrebe uključivanja podataka iz određenih oblasti koje se odnose na djecu i dječija prava, potrebno je uzeti u obzir i zakone koji reguliraju pitanja zaštite djece (socijalna, zdravstvena, obrazovna i dr.), vidi Aneks 1.

Ovako koncipiran kodeks etičkih principa i normi zasigurno će predstavljati integralni dokument za sve pojedince i institucije koje se neposredno bave istraživanjima u koja su, na bilo koji način, uključena djeca. Etički kodeks polazi od osnovnog principa "najboljeg interesa djeteta" (Konvencija o pravima djeteta, član 3.), njegove dobrobiti, odn. onoga što je najbolje za dijete, njegovu porodicu, a samim tim i cjelokupnu društvenu zajednicu.

Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini sadrži sljedeće dijelove:

DIO I- OPĆE ODREDBE

- 1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa
- 1.2. Definiranje statusa djeteta, roditelja/skrbnika i istraživača
- 1.3. Primjena etičkih principa

DIO II- PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

- 2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja
- 2.2. Provođenje istraživanja

DIO III- OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA

- 3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja
- 3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja
- 3.3. Objava Etičkog kodeksa
- 3.4. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini
- 3.5. Glosarij pojmova korištenih u izradi Etičkog kodeksa
- 3.6. Bibliografski izvori korišteni u izradi Kodeksa
- 3.7. Završni osvrt

DIO I – OPĆE ODREDBE

1. 1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa

(1) Pitanja koja uređuje Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Etički kodeks), tiču se statusa samoga djeteta i njegove porodice kao učesnika u istraživačkom procesu humanističkih, društvenih, obrazovnih, medicinskih i ostalih znanstvenih i stručnih istraživanja.

(2) Naročita pažnja posvećena je prevenciji uzroka, i uopćeno situacija u kojima može postati upitan integritet samoga djeteta.

(3) Etičkim kodeskom se uređuju prava i obveze, te odgovornosti istraživača.

(4) Etičkim kodeksom utvrđuju se pravila ponašanja istraživača i etička načela na osnovu kojih istraživači postupaju, prilikom obavljanja znanstvenih, medijskih, sportskih, sudskih i uopćeno stručnih istraživanja, a koja u fokus svojih interesiranja stavljaju dijete.

(5) Etički kodeks se primjenjuje na sve vrste istraživanja u kojima su aktivni sudionici djeca, ili koja se odnose na djecu.

(6) Etički kodeks treba biti konsultiran od strane svih zakona i strukovnih kodeksa koja se, sa različitih aspekata, tijekom istraživanja, bave pitanjima koja su od interesa za djecu.

(7) Etički kodeks treba poslužiti kao osnova za proširenje pomenutih strukovnih kodeksa sa zahtjevima iz ovog Etičkog kodeksa.

(8) Sukladno UN Konvenciji o pravima djeteta, ovaj Etički kodeks se odnosi na djecu mlađu od 18 godina.

1.2. Definiranje statusa djeteta, roditelja/skrbnika i istraživača

(1) Osnovno pitanje koje se uređuje ovim Etičkim kodeksom jeste status djece učesnika u različitim istraživanjima, koja na neposredan ili posredan način mogu utjecati na integritet osobnosti djeteta. Etički kodeks definira primjenu zahtjeva iz UN Konvencije o pravima djeteta, te osiguranja odgovarajuće zaštite prava djeteta kao što su: pravo nediskriminacije djece (čl. 2.); zaštita najboljeg interesa djeteta (čl. 3.); pravo djeteta na izražavanje osobnog mišljenja u stvarima koje ga se tiču, te njegovo uvažavanje sukladno dobi i zrelosti djeteta (čl. 12.); pravo na slobodu izražavanja (čl. 13.); pravo na slobodu misli i savjesti (čl. 14.); pravo na zaštitu privatnosti, prepiske, ugleda i časti (čl. 16.), te pravo na pristup obavijestima i materijalima radi promoviranja djetetove dobrobiti i zdravlja (čl.17.), na način da se status djeteta utvrđuje:

(a) poštivajući pravo djeteta na odlučivanje u istraživanju, odn. njegov/njen pristanak na istraživanje, sopstveno mišljenje o istraživanju, kao i pravo na odustajanje od istraživanja u bilo kojem trenutku;

(b) osiguravajući čuvanje identiteta djeteta, njegove porodice i grupe kojoj pripada;

(c) precizirajući uslove za omogućavanje uvida u rezultate istraživanja.

(2) Etički kodeks definira status roditelja/skrbnika, obzirom da se i na njih, kao sudionike procesa istraživanja, odnose standardi utvrđeni u okviru ovog Etičkog kodeksa, na način da se:

(a) status roditelja/skrbnika, uvažavajući pojedina prava djeteta, uređuje u svim fazama istraživanja;

(b) osiguravajući da roditelj/skrbnik ima pravo na pravovremenu informiranost o samom istraživanju i rezultatima istraživanja;

(c) roditelj/skrbnik daje pristanak da dijete sudjeluje u istraživanju ili da se istražuje o djetetu.

(3) Status istraživača je Etičkim kodeskom preciziran na način da:

(a) su detaljno utvrđena njegova/njena prava i obveze, kao i procedura omogućavanja uvida drugim licima u rezultate istraživanja, uz obveznu zaštitu osobnih podataka djeteta i njegove porodice;

(b) je istraživač dužan, za specifično istraživanje za koje traži dozvolu, pokušati predvidjeti moguće etičke dileme za koje bi dao moguća rješenja, te ih kao takve, u fazi traženja dozvole poslati Etičkom tijelu na uvid.

1.3. Primjena etičkih principa

(1) Etički principi utvrđeni ovim Etičkim kodeksom su principi koje istraživači moraju usvojiti kao osobne profesionalne principe i osobni kriterij ponašanja.

(2) Etički kodeks sadrži etička načela kojih se istraživači moraju pridržavati za vrijeme obavljanja pripreme za istraživanje, tijekom samog istraživanja, te nakon obavljenog istraživanja u fazi izrade izvještaja ili publikacija proizašlih iz istraživanja i sl.

(3) Kao imperativ ostvarenja etičkih ideala kroz istraživanja o djeci, potrebno je diferencirati i u potpunosti poštovati sve principe koji su neophodni za zaštitu prava djeteta.

1.3.1. Princip poštivanja ljudskih prava, sloboda i dostojanstva lica

(1) Istraživači, angažirani u istraživanju o djeci, moraju uvažavati dostojanstvo i ljudske vrijednost svih sudionika u istraživanju, posvećujući pažnju svim relevantnim izvorima koji mogu ugroziti prava djeteta.

(2) Naročita pažnja posvećuje se poštivanju kulturalnih i individualnih različitosti među sudionicima istraživanja (dobna, spolna, rasna, nacionalna, vjerska i socio-ekonomska razlika, kao i nejednakosti u mentalnom razvoju, seksualnoj orijentaciji i spolnom identitetu ispitanika).

(3) U istraživanjima je neophodno garantirati eliminaciju svih oblika predrasuda ili stereotipa unutar planiranih istraživanja.

1.3.2. Princip zaštite dobrobiti učesnika u istraživanju

(1) Angažirani istraživači moraju biti svjesni odgovornosti koju imaju u svezi s djecom sudionicima u istraživanju i njihovim porodicama, što znači da moraju voditi računa da se ispitanici na bilo koji način, fizički ili psihički, ne ugroze, te da postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi i zrelosti djeteta.

(2) U svom nastupanju, istraživač mora permanentno štiti prava svih osoba s kojima kontaktira.

(3) Etičke dileme ili probleme, nastale u samoj pripremi ili tijekom istraživanja, istraživač rješava na odgovarajući način, osiguravši u najvišoj mjeri sve sudionike u istraživanju.

(4) U planiranju istraživanja, istraživač treba predvidjeti i eventualne negativne reakcije sudionika u istraživačkom postupku.

(5) Istraživač vodi računa da tijekom istraživanja obezbijedi tjelesnu, emocionalnu i opću psihološku sigurnost djece.

1.3.3. Princip odgovornosti u slučajevima moralnih dilema

(1) Svako istraživanje se provodi sukladno relevantnim profesionalnim obavezama i standardima.

- (2) Istraživač vodi računa o znanstvenoj i stručnoj odgovornosti prema sudionicima u istraživanju, kao i javnosti, te odgovornosti prema strukovnoj asocijaciji kojoj istraživanje pripada.
- (3) Pri istraživanju, istraživač surađuje i savjetuje se sa ostalim stručnjacima i srodnim institucijama, kako bi se istraživanje što profesionalnije obavilo.
- (4) Istraživač je dužan savjetovati i upućivati ostale kolege na etičke standarde iz ovog Etičkog kodeksa, u pogledu postupanja i položaja učesnika u istraživanjima.
- (5) Pretpostavka za provođenje neposrednog istraživanja sa djecom jeste poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa. Prije istraživanja, u područjima izvan psihologije, istraživač je dužan savjetovati se sa stručnjacima koji se bave emocionalnim, kognitivnim i socijalnim aspektima ljudskoga razvoja.
- (6) Istraživanja sa djecom kao sudionicima, provode se samo u situacijama kada se značajne spoznaje o dobrobiti djeteta ne mogu steći na drugi način.

1.3.4. Princip zaštite integriteta rezultata istraživanja i istraživača

- (1) Profesionalna angažiranost u istraživanju o djeci, iziskuje poštivanje određenih standarda koji su afirmativni i koji promoviraju objektivnost, točnost i istinitost u istraživačkom procesu, a utemeljeni su na utvrđenim znanstvenim i profesionalnim dostignućima.
- (2) Istraživači ne primjenjuju metodološke postupke sumnjivog kvaliteta, neprimjerene postupke analize i sinteze podataka, te izbjegavaju neprofesionalne i znanstveno neutemeljene načine interpretacije podataka dobijenih istraživanjem („zdravorazumski pristup“).
- (3) Namjera istraživača mora biti jasna i objektivno moguća tijekom cijelog istraživačkog postupka, a njihovi ciljevi moraju ostati javni i otvoreni, ostajući dosljedni u održanju obećanja datih ispitanicima na početku istraživanja.
- (4) Istraživači početnici mogu obavljati istraživanja sa djecom isključivo pod vodstvom (mentorstvom) iskusnih istraživača.

DIO II – PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja

- (1) Istraživanja sa djecom i o djeci podrazumijevaju detaljnu pripremu, sa preciznom pripremom uputstava istraživačima koji u fokus svojih istraživanja stavljaju dijete.
- (2) Uputstva moraju biti jasna i nedvosmisleno problemski orjentirana.

2.1.1. Preliminarne pripreme istraživača - uslovi za istraživanje

(1) Istraživanja s djecom, kao sudionicima u istraživanju, provode se samo u slučajevima kada se do planiranih spoznaja ne može doći na drugi način, a istraživanje ima za cilj doprinijeti znatno boljem znanstvenom razumijevanju određenih stanja, pojava i sl., te u konačnici može doprinijeti postizanju rezultata koji mogu koristiti djeci.

(2) Istraživački postupci, kao i cjelokupan metodološki instrumentarij, treba prilagoditi dobi djeteta.

(3) Ambijent i cjelokupne okolnosti u kojima se odvija istraživanje, podrazumijevaju obezbjeđivanje tjelesne, emocionalne i uopće psihološke sigurnosti djece.

(4) Istraživač poduzima sve razumne mjere kako bi izbjegao eventualne probleme mentalnog ili fizičkog ugrožavanja ispitanika, djeteta ili njegovih najbližih.

2.1.2. Etička tijela

(1) Istraživač je dužan od nadležnih tijela dobiti dozvolu/e za provođenje istraživanja prije no započne isto, odn. istraživanje ne smije početi bez prethodne suglasnosti nadležnog Etičkog tijela.

(2) Etička tijela formiraju se pri Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske i prosvjetno-pedagoškim zavodima ili drugim oblicima pedagoških institucija u Federaciji Bosni i Hercegovini i Brčko Distriktu BiH (u daljem tekstu: Zavodi).

(3) Etička tijela su sastavljena od profesionalaca iz reda uposlenika Zavoda, uz mogućnost angažiranja stručnih suradnika za specifična istraživanja koje članovi zaposleni u Zavodu, tematski, nisu u stanju potpuno obuhvatiti.

(4) Broj članova, sastav tijela i ostala prava i obveze utvrđuje Zavod, naročitom odlukom.

2.1.3. Prethodna suglasnost za istraživanje

(1) Istraživač podnosi zahtjev Etičkom tijelu jedne od nabrojanih institucija iz tačke 2.1.2. stav (2) odn. nadležnom Zavodu.

(2) Obrazac za prijavu predlažu institucije iz prethodnog stava, uz konačnu suglasnost resornog ministarstva.

(3) Izuzetno od stava 1. i 2. u slučajevima medicinskih istraživanja, istraživač je dužan pribaviti suglasnost za istraživanje etičkog tijela nadležne zdravstvene ustanove i etičkog tijela institucije nadležne

za zdravstvo (Republike Srpske, Federacije BiH, županija u Federaciji BiH i Brčko Distrikta) ukoliko isti postoje, a suglasno propisima iz oblasti zdravstva.

(4) U multidisciplinarnim istraživanjima, Etičko tijelo procjenjuje kompetentnost odgovornog/nih istraživača za provođenje istraživanja.

(5) Etička tijela vode evidenciju o podnesenim, odobrenim i odbijenim zahtjevima.

(6) Etička tijela su dužna obavijestiti nadležna ministarstva, odn. odjeljenja za oblasti kojima se istraživanje bavi.

2.1.4. Preliminarna pitanja istraživačima

(1) Etičko tijelo će u obrascu za prijavu ili u usmenom razgovoru sa aplikantima - istraživačima naročitu pažnju posvetiti sljedećim pitanjima:

- a) Da li planirani metodološki instrumentarij zadovoljava potrebe istraživanja i da li je prilagođen djeci?
- b) Da li će sudionici osjećati bilo kakvu vrstu nelagode u svezi s pitanjima koje planirate postaviti?
- c) Da li je moguće svim sudionicima objasniti svrhu istraživanja?
- d) Koliko je, zaista, neophodno sudjelovanje djece u tom istraživanju?
- e) Može li se do traženih rezultata doći kroz istraživanje sa uzorkom odraslih osoba?
- f) Da li je Vama razumljivo pitanje na koje tražite odgovor?
- g) Da li je bilo kojim dijelom istraživanja, moguće zlouporabiti povjerenje ispitanika?
- h) Što ćete poduzeti u slučajevima kada primijetite stid ili stres kod djeteta ispitanika?
- i) Da li će sudionici dobiti sve informacije po okončanju istraživanja, kako bi se psihološki rasteretili?
- j) Da li Vaše istraživanje može izazvati generalno negativan stav djece ili roditelja/skrbnika, javnosti i sl.?
- k) Da li ste isti postupak istraživanja testirali na sebi?

(3) Zavod, u obrascu za izdavanje suglasnosti, utvrđuje obvezu istraživačima za podnošenje izvještaja o istraživanju na jednom od jezika konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini.

(3) Izvještaj iz stava (2) podnosi se u pet (5) podnesaka.

(4) Zavodi, jedan podnesak Izvještaja preko resornih Ministarstava, poštujući Ustavnu nadležnost, prosljeđuju u Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

2.2. Provođenje istraživanja

2.2.1. Suglasnost roditelja/skrbnika

- (1) Nakon dobijanja suglasnosti Etičkih tijela Zavoda, istraživač je dužan pribaviti suglasnost za svako dijete koje namjerava uključiti u istraživanje.
- (2) Za djecu uzrasta do petnaest (15) godina, istraživač je dužan pribaviti pismenu suglasnost roditelja/skrbnika i suglasnost djeteta, ukoliko je dijete sposobno samostalno formirati i izražavati stavove i mišljenja.
- (3) Ukoliko se radi o djeci uzrasta starijeg od petnaest (15) godina, dovoljna je suglasnost djeteta, uz obveznu pismenu obavijest roditelju/skrbniku o sadržaju i cilju istraživanja.
- (4) U slučajevima djece sa invaliditetom koja ne mogu samostalno formirati i izražavati stavove i mišljenja, neophodna je pismena suglasnost roditelja/skrbnika.
- (5) Obrazac za suglasnost roditelja/ skrbnika i suglasnost djeteta kreira istraživač ili istraživački tim, a suglasnost za distribuciju istih daje Etičko tijelo Zavoda.
- (6) Uz obrazac za suglasnost roditelja/ skrbnika ili djeteta, istraživači su dužni dostaviti i sažetak istraživanja koje namjeravaju obaviti.
- (7) Dijete, odn. njegov roditelj/skrbnik, daje svoj pristanak tek nakon što dobije informacije o:
 - a) samoj svrsi istraživanja,
 - b) koristi od tog istraživanja,
 - c) mogućim rizicima,
 - d) vrsti i trajanju istraživanja,
 - e) povjerljivosti podataka iz istraživanja kao i zaštiti identiteta svih sudionika,
 - f) posljedicama koje istraživanje može izazvati,
 - g) dobrovoljnom pristajanju i odustajanju od istraživanja.
- (8) Osobe koje daju pristanak za sudjelovanje u istraživanju mogu ga u svako doba, bez štetnih posljedica po njih, kao i bez posebitog obrazloženja, povući i odustati od daljeg istraživanja.
- (9) Za djecu koja su smještena u ustanovama socijalne zaštite, istraživač mora pribaviti suglasnost resornog entitetskog, odn. županijskog ministarstva i odgovarajućeg odjela u Brčko Distriktu.

2.2.2. Nepredviđene situacije u istraživanju

Ukoliko tijekom istraživanja istraživač primijeti bilo kakve zdravstvene probleme ili probleme psihičkog funkcioniranja djeteta, obvezan je o tome upoznati roditelja/skrbnika djeteta, a zatim i odgovarajućeg stručnjaka, kako bi se djetetu blagovremeno obezbijedila neophodna pomoć.

2.2.3. Postupak tijekom istraživanja

- (1) Istraživač je, tijekom istraživanja, dužan razjasniti sve nesporazume sa sudionicima istraživanja.
- (2) Primjena bilo kojeg instrumenta u istraživanju podrazumijeva prethodno detaljno objašnjenje njegove namjene i svrhe, te pristanak ispitanika.

2.2.4. Postupak nakon obavljenog istraživanja

- (1) Istraživač je dužan izvijestiti sudionike u istraživanju o rezultatima istog, na način koji je primjeren dobi i zrelosti učesnika.
- (2) Informiranje o rezultatima istraživanja vrši se sukladno znanstvenim načelima, pažljivo uzimajući u obzir potrebu objektivne, dobronamjerne i valjane procjene rezultata istraživanja.

DIO III – OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA

3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja

- (1) Istraživači su dužni poduzeti sve mjere zaštite tajnosti podataka o djeci koja su sudjelovala u istraživanju.
- (2) Tajnost podataka se odnosi na činjenice koje upućuju na identitet djeteta.
- (3) Nije dozvoljeno otkrivati identitet sudionika u istraživanju, niti u neformalnom razgovoru, niti u službenim izvještajima o projektu, bilo pred stručnim, zainteresiranim ili nezainteresiranim osobama, osim u slučaju pismenog pristanka sudionika, tj. roditelja/skrbnika djeteta mlađeg od 15 godina.

3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja

- (1) Informacije proizašle iz istraživanja, koje su dostupne kroz izvještaje ili druge oblike publikacija nastalih na osnovu istraživanja provedenih po kriterijima i zahtjevima ovog Etičkog kodeksa, su slobodne za korištenje kao sekundarni podatak svim zainteresiranim istraživačima.
- (2) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će omogućiti na svojoj web stranici pristup elektronskoj arhivi dostavljenih publikacija, nastalih prema kriterijima ovog Etičkog kodeksa.

3.3. Objava Etičkog kodeksa

- (1) Etički kodeks objavljuje se u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine.

(2) Etički kodeks ističe se na web stranici Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i web stranicama ministarstava i pedagoških zavoda koji vode postupak izdavanja suglasnosti za provođenje istraživanja.

3.4. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini

(1) Odredbe ovog Etičkog kodeksa su osnova za usklađivanje ostalih etičkih kodeksa koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini.

(2) Etički kodeks uvažava odredbe strukovnih kodeksa različitih profesija u Bosni i Hercegovini, koristeći njihove stručne odredbe, a koje se automatski smatraju odredbama i ovog Kodeksa.

3.5. U svrhu tumačenja i primjene ovog Etičkog kodeksa, koriste se sljedeći pojmovi i definicije:

Adolescencija	Razdoblje razvoja i odrastanja čovjeka. Označava prijelaz iz djetinjstva u svijet odraslih i uobičajeno traje od 15. do 20. godine života. Ta životna faza se odlikuje konsolidiranjem mentalnog života, kristalizacijom stavova i mišljenja, a posebice racionalnim mentalnim sazrijevanjem. U ovoj fazi razvoja života djeteta, posebno se razvijaju samopoštovanje , povjerenje , samostalnost i osobnost. Tokom adolescencije dijete doseže sam vrh svojih intelektualnih sposobnosti učenja .
Dijete	Dijete je osoba do 18 godina, ako pozitivnim zakonom punoljetstvo nije drugačije definirano (definicija iz Konvencije o pravima djeteta), a sa biološkog aspekta, ljudsko biće u razdoblju od rođenja do puberteta, dok se u pravnim definicijama djetetom smatra maloljetnik, tj. osoba mlađa od doba punoljetnosti.
Dobrovoljni pristanak	Slobodno odlučivanje bez pritiska, prijetnji ili pretjeranog nagovarjanja.
Etično/ neetično	Ispravno ili moralno prihvatljivo/ pogrešno ili moralno neprihvatljivo.
Istraživački proces	Proces koji obuhvata cjelokupno istraživanje, od početne ideje i postavljanja hipoteza, preko planiranja i provođenja istraživanja, do interpretiranja rezultata i publiciranja konačnih nalaza.
Istraživanje	Sistematski planirana analiza – prikupljanje podataka, testiranje i evaluacija hipoteza.
Klasifikovani podaci	Dokumenti , odn. svaki napisani, umnoženi, nacrtani, slikovni, tiskani, snimljeni, fotografirani, magnetni, optički, elektronički ili bilo koji drugi zapisi podataka; saznanja, mjere, postupci, predmeti, usmena saopćenja ili informacije , koje s obzirom na svoj sadržaj, imaju važnost povjerljivosti i cjelovitosti za svoga vlasnika, a kojeg je on označio klasificiranim, te mu utvrdio stupanj tajnosti.
Kodeks	Pravilnik, skup principa o profesionalnom ponašanju.
Osobni podaci	Opći i karakteristični podaci na osnovu kojih se pojedinci ili kolektiviteti mogu identificirati.
Povjerljivost	Obveza osobe koja dobija privatne informacije da ih ne koristi u druge svrhe osim u one zbog kojih ih je dobila.
Privatnost	Kontrola nad količinom, vremenom i okolnostima prikazivanja sebe (tjelesno, ponašanjem ili intelektualno) pred drugima. Područje ekskluzivnosti u kojemu su pojedinac ili kolektiviteti slobodni od uvida i kontrole drugih.
Respondent (osoba koju ispituјemo)	Živuci pojedinac o kojemu (ili od kojega) istraživač tijekom istraživanja dobija željene podatke.

Rodni, spolni ili seksualni identitet

Termin koji opisuje osobni osjećaj svake [osobe](#) da se identificira kao [muškarac](#) ili [žena](#).

Suglasnost osobe na istraživanje

Dobrovoljni pristanak osobe ili skupine osoba da sudjeluju u istraživanju.

Uvažavanje osoba

Dva temeljna oblika: (1) poštivanje autonomije osoba koje su sposobne donositi odgovorne odluke i poštivanje njihovog kapaciteta za samoodređenje, i (2) zaštita osoba koje imaju ograničenu autonomiju, tj. koje su nekompetentne za donošenje odgovornih odluka.

Zavaravanje/prikrivanje

Postupak u kojem se sudioniku istraživanja uskraćuju ili daju ograničene bitne informacije, ili kad ga se svjesno nepotpuno informira o postupcima i ciljevima istraživanja.

3.6. Bibliografski izvori korištni u izradi Kodeksa:

Etički kodeks psihologa Federacije BiH, Društvo psihologa FBiH, 09.11.2011. sa:

<http://www.scribd.com/doc/39993036/eticki-kodeks-psihologa-2>

Kodeks časti bh. novinara, preuzeto 11.11.2011. sa:

http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=362&Itemid=223&lang=bs

National Health and Medical Research Council (NHMRC), Australia (1999.) National Statement on Ethical Conduct in Research Involving Humans.

Preporuka Vijeća Evrope o socijalnim radnicima (2000.), preuzeto 12.11.2011. sa:

<http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/230/234>

Society for Research in Child Development (SRCD) (1991) Ethical Standards for Research with Children.

Preuzeto 12.10.2011. sa: <http://www.srcd.org/about.html#standards>

Society for Research in Child Development (SRCD) (1991) Ethical Standards for Research with Children.

Preuzeto 25.10.2012. sa: <http://www.srcd.org/about.html#standards>

UN (1948.) Opća deklaracija o ljudskim pravima

UN (1998.) Konvencija o pravima djeteta

Vijeće za štampu BiH, Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine, preuzeto 06.11.2011. sa:

<http://djeca.rs.ba/uploaded/kodeks%20za%20pisane%20%20stampane%20medije.pdf>

Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini, (2000.), preuzeto 08.11.2011. sa:

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=212:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-bosni-i-hercegovini&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine, (2001.), preuzeto 09.11.2011.

sa: http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=213:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-federaciji-bosne-i-hercegovine&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

Zakon o slobodi pristupa informacijama u Republici Srpskoj, (2001.), preuzeto 08.11.2011. sa:

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=214:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-republici-srpskoj&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

3.7. Završni osvrt

U okviru ovog dokumenta pomenuti su samo najvažniji zakoni, jer lista obvezno uključuje zakone donesene na nivou BiH, Brčko Distrikta, entiteta, županija, kao i podzakonske i općinske akte koji se odnose na djecu, a to su: Porodični zakon FBiH („Službene novine FBiH“, br. 35/05); Porodični zakon RS („Službeni glasnik RS“, br. 54/02); Porodični zakon Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 23/07).

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH („Službeni glasnik BiH“, br.18/03); Zakon o osnovnoj školi i Zakon o srednjoj školi RS („Službeni glasnik RS“, br. 38/04); Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju („Službeni glasnik RS“, br. 119/08); Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko Distrikta („Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 9/01, 28/03 i 29/04); Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju u županijama i Zakon o srednjem obrazovanju u županijama; Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama, („Službene novine FBiH“, br. 37/01, 40/02 i 52/11) i Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima RS („Službeni glasnik RS“, br.46/04); Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH („Službene novine FBiH“, br.22/05); Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS („Službeni glasnik RS“, br.118/05 i 17/08); Zakon o osnovama socijalne zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom FBiH („Službene novine FBiH“, br. 36/99 i 54/04); Zakon o socijalnoj zaštiti RS („Službeni glasnik RS“, br. 5/93, 15/96 i 110/03); Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta („Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 1/03, 4/00, 4/04, 19/07 i 2/08); Zakon o dječijoj zaštiti RS („Službeni glasnik RS“, br. 4/02); Zakon o dječijoj zaštiti Brčko Distrikta („Službeni glasnik Brčko Distrikta“, br. 1/03, 4/04, 21/05 i 51/11); Zakon o lijekovima i medicinskim sredstvima („Službeni glasnik BiH“, br. 58/08); Zakon o lijekovima RS („Službeni glasnik RS“, br. 19/01); Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, br. 46/10); Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS („Službeni glasnik RS“, br. 107/05, 72/09 – dr. zakon 88/10, 99/10 i 57/11); Zakon o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenata („Službene novine Federacije BiH“, br. 40/10); Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Službene novine Federacije BiH“, br. 37/01, 40/02 i 52/11).

ЕТИЧКИ КОДЕКС
ИСТРАЖИВАЊА СА ДЈЕЦОМ И О ДЈЕЦИ У БОСНИ И
ХЕРЦЕГОВИНИ

Одлука о усвајању Етичког кодекса истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини	43
Увод	44
ДИО I- ОПШТЕ ОДРЕДБЕ	45
1.1. Основна питања и примјена Етичког кодекса.....	45
1.2. Дефинисање статуса дјетета, родитеља/ старатеља и истраживача	45
1.3. Примјена етичких принципа.....	46
ДИО II- ПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА	48
2.1. Претпоставке за провођење истраживања	48
2.2. Провођење истраживања.....	51
ДИО III- ОСТАЛА ПИТАЊА И ЈАВНОСТ ЕТИЧКОГ КОДЕКСА	52
3.1. Доступност података из истраживања	52
3.2. Кориштење података проистеклих из истраживања	53
3.3. Објава Етичког кодекса	53
3.4. Однос са осталим струковним Етичким кодексима у Босни и Херцеговини	53
3.5. Глосаријум појмова кориштених у изради Етичког кодекса	54
3.6. Библиографски извори кориштени у изради Етичког кодекса.....	56
3.7. Завршни осврт	57

На основу члана 17. Закона о Савјету министара Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", бр. 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 94/07 и 24/08), Савјет министара Босне и Херцеговине, на 51. сједници, одржаној 28. маја 2013. године, донио је

ОДЛУКУ
О
УСВАЈАЊУ ЕТИЧКОГ КОДЕКСА ИСТРАЖИВАЊА СА ДЈЕЦОМ И О ДЈЕЦИ У БОСНИ И
ХЕРЦЕГОВИНИ

Члан 1.
(Усвајање Етичког кодекса)

- (1) Овом Одлуком усваја се Етички кодекс истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини (у даљњем тексту: Етички кодекс).
- (2) Утврђивањем Етичког кодекса, Босна и Херцеговина испуњава обавезе утврђене, чл. 3, 8, 17 и 19 Конвенције о правима дјетета Уједињених народа.

Члан 2.
(Примјена Етичког кодекса)

- (1) Етички кодекс утврђен овом Одлуком представља облигаторни документ за све појединце, скупине, институције и органе који се непосредно баве истраживањима чији су предмет или у која су, на било који начин, укључена дјеца.
- (2) Сви истраживачи дужни су да поштују Етички кодекс полазећи од основног начела "најбољи интерес дјетета", његове добробити, односно онога што је најбоље за дијете и његову обитељ/скрбнике.

Члан 3.
(Саставни дио Одлуке)

Саставни дио ове Одлуке је Етички кодекс.

Члан 4.
(Прелазне одредбе)

Даном ступања на снагу ове Одлуке престаје да важи Одлука о усвајању Етичког кодекса истраживања о дјечи („Службени гласник БиХ“, број 26/06).

Члан 5.
(Ступање на снагу)

Одлука и Етички кодекс ступају на снагу даном објављивања у "Службеном гласнику БиХ".

СМ број 146/13
28. мај 2013. године
БИХ

ПРЕДСЈЕДАВАЈУЋИ
САВЈЕТА МИНИСТАРА
Вјекослав Беванда

УВОД

Стална потреба за истраживањем новог, с једне стране, те императив за заштиту дјетета од било које врсте злоупотребе, с друге стране, разлози су због којих је неопходно развити деонтологијске етичке стандарде истраживања која се односе на дјецу уопште.

У оквиру овог Етичког кодекса, практично се директно примјењују стандарди утврђени у оквиру Устава Босне и Херцеговине, члана II) Људска права и основне слободе, а који су утемељени на међународним стандардима за заштиту дјеце утврђених, прије свега, УН Конвенцијом о правима дјетета (из 1989.), али и другим УН и европским конвенцијама и протоколима које је ратификовала Босна и Херцеговина, а који се односе на заштиту и права дјеце.

Полазимо од тога да је Уставом Босне и Херцеговине, у оквиру члана II) Људска права и основне слободе у тачки 3.ф.), посебно истакнуто поштовање права на приватни породични живот, те дом и преписку закона, да на основу наведеног, било која активност која укључује дијете и његову породицу мора укључивати утврђене међународне и домаће стандарде у погледу заштите људских права и основних слобода дјеце.

Етички кодекс узима у обзир и различите законске прописе у Босни и Херцеговини, чије се норме тичу правног субјективитета дјеце, као категорије узорка истраживања. Овдје се првенствено мисли на законе којима се уређује питање заштите и прикупљања података, као и питање приступа информацијама: Закон о слободи приступа информацијама БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 28/ 00); Закон о слободи приступа информацијама ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 32/ 01); Закон о слободи приступа информацијама РС („Службени гласник РС“, бр. 20/ 01); Закон о заштити личних података БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 32/ 01); Закон о заштити повјерљивих података БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 4/ 05); Закон о статистици БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 57/ 02); Закон о статистици ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 63/ 03); Закон о статистици РС („Службени гласник РС“, бр. 85/ 03).

У погледу потребе укључивања података из одређених области које се односе на дјецу и дјечија права, потребно је узети у обзир и законе који регулишу питања заштите дјеце (социјална, здравствена, образовна и др.), види Анекс 1.

Овако конципиран кодекс етичких принципа и норми ће засигурно представљати интегрални документ за све појединце и институције које се непосредно баве истраживањима у која су, на било који начин, укључена дјеца. Етички кодекс полази од основног принципа „најбољег интереса дјетета“ (Конвенција о правима дјетета, члан 3.), његове добробити, одн. онога што је најбоље за дијете, његову породицу, а самим тим и цјелокупну друштвену заједницу.

Етички кодекс истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини садржи сљедеће дијелове:

ДИО I- ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

- 1.1. Основна питања и примјена Етичког кодекса
- 1.2. Дефинисање статуса дјетета, родитеља/ старатеља и истраживача
- 1.3. Примјена етичких принципа

ДИО II- ПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА

- 2.1. Претпоставке за провођење истраживања
- 2.2. Провођење истраживања

ДИО III- ОСТАЛА ПИТАЊА И ЈАВНОСТ ЕТИЧКОГ КОДЕКСА

- 3.1. Доступност података из истраживања
- 3.2. Кориштење података проистеклих из истраживања
- 3.3. Објава Етичког кодекса
- 3.4. Однос са осталим струковним Етичким кодексима у Босни и Херцеговини
- 3.5. Глосаријум појмова кориштених у изради Етичког кодекса
- 3.6. Библиографски извори кориштени у изради Етичког кодекса
- 3.7. Завршни осврт

ДИО I - ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

1.1. Основна питања и примјена Етичког кодекса

- (1) Питања која уређује Етички кодекс истраживања са дјецом и о дјечи у Босни и Херцеговини (у даљем тексту: Етички кодекс), тичу се статуса самог дјетета и његове породице као учесника у истраживачком процесу хуманистичких, друштвених, образовних, медицинских и осталих научних и стручних истраживања.
- (2) Посебна пажња је посвећена превенцији узрока, и уопштено ситуација у којима може постати упитан интегритет самог дјетета.
- (3) Етичким кодексом се уређују права и обавезе, те одговорности истраживача.
- (4) Етичким кодексом се утврђују правила понашања истраживача и етичка начела на основу којих истраживачи поступају, приликом обављања научних, медијских, спортских, судских и уопштено стручних истраживања, а која у фокус својих интересовања стављају дијете.
- (5) Етички кодекс се примјењује на све врсте истраживања у којима су активни учесници дјеца, или која се односе на дјецу.
- (6) Етички кодекс треба бити консултован од стране свих закона и струковних кодекса која се током истраживања, са различитих аспеката, баве питањима која су од интереса за дјецу.
- (7) Етички кодекс треба послужити као основа за проширење поменутих струковних кодекса са захтјевима из овог Етичког кодекса.
- (8) У складу са УН Конвенцијом о правима дјетета, овај Етички кодекс се односи на дјецу млађу од осамнаест (18) година.

1.2. Дефинисање статуса дјетета, родитеља/ старатеља и истраживача

- (1) Основно питање које се уређује овим Етичким кодексом јесте статус дјеце учесника у различитим истраживањима, која на непосредан или посредан начин могу утицати на интегритет личности дјетета. Етички кодекс дефинише примјену захтјева из УН Конвенције о правима дјетета, те осигурање одговарајуће заштите права дјетета, као што су: право недискриминације дјеце (члан 2.); заштита најбољег интереса дјетета (члан 3.); право дјетета на изражавање властитог мишљења у стварима које га се тичу, те његово уважавање у складу с узрастом и зрелости дјетета (члан 12.); право на слободу изражавања (члан 13.); право на слободу мисли и савјести (члан 14.); право на заштиту приватности, преписке, угледа и части (члан 16.), те право на приступ обавијестима и материјалима ради промоције дјететове добробити и здравља (члан 17.), на начин да се статус дјетета утврђује:

- (а) поштујући право дјетета на одлучивање у истраживању, одн. његов/ њен пристанак на истраживање, властито мишљење о истраживању, као и право на одустајање од истраживања у било којем моменту;
 - (б) осигуравајући чување идентитета дјетета, његове породице и групе којој припада;
 - (ц) прецизирајући услове за омогућавање увида у резултате истраживања.
- (1) Етички кодекс дефинише статус родитеља/ старатеља, с обзиром да се и на њих, као учеснике процеса истраживања, односе стандарди утврђени у оквиру овог Етичког кодекса, на начин да се:
- (а) статус родитеља/ старатеља, уважавајући поједина права дјетета, уређује у свим фазама истраживања;
 - (б) осигуравајући да родитељ/ старатељ има право на правовремену информисаност о самом истраживању и резултатима истраживања;
 - (ц) родитељ/ старатељ даје пристанак да дијете учествује у истраживању или да се истражује о дјетету.
- (2) Статус истраживача је Етичким кодексом прецизиран на начин да:
- (а) су детаљно утврђена његова/ њена права и обавезе, као и процедура омогућавања увида другим лицима у резултате истраживања, уз обавезну заштиту података о личности дјетета и његове породице;
 - (б) је истраживач дужан, за специфично истраживање за које тражи дозволу, покушати предвидјети могуће етичке дилеме за које би дао потенцијална рјешења, те их као такве, у фази тражења дозволе, послати Етичком тијелу на увид.

1.3. Примјена етичких принципа

- (1) Етички принципи утврђени овим Етичким кодексом, су принципи које истраживачи морају усвојити као властите професионалне принципе и лични критериј понашања.
- (2) Етички кодекс садржи етичка начела којих се истраживачи морају придржавати за вријеме обављања припрема за истраживање, у току самог истраживања, те након обављеног истраживања у фази израде извјештаја или публикација произашлих из истраживања и сл.
- (3) Као императив остварења етичких идеала кроз истраживања о дјеци, потребно је диференцирати и у потпуности поштовати све принципе који су неопходни за заштиту права дјетета.

1.3.1. Принцип поштовања људских права, слобода и достојанства лица

- (1) Истраживачи, ангажовани у истраживању о дјечи, морају уважавати достојанство и људске вриједности свих учесника/ ца у истраживању, посвећујући пажњу свим релевантним изворима који могу угрозити права дјетета.
- (2) Посебна пажња се посвећује поштовању културалних и индивидуалних различитости међу учесницима истраживања (добна, полна, расна, национална, вјерска и социоекономска разлика), као и неједнакости у менталном развоју, сексуалној оријентацији и полном идентитету испитаника.
- (3) У истраживањима је неопходно гарантовати елиминацију свих облика предрасуда или стереотипа унутар планираних истраживања.

1.3.2. Принцип заштите добробити учесника у истраживању

- (1) Ангажовани истраживачи морају бити свјесни одговорности коју имају у вези са дјецом, учесницима/ учесницама у истраживању и њиховим породицама, што значи да морају водити рачуна да се испитаници на било који начин, физички или психички, не угрозе, те да поступци истраживања морају бити прилагођени узрасту и зрелости дјетета.
- (2) У свом наступању, истраживач мора перманентно штитити права свих особа с којима контактира.
- (3) Етичке дилеме или проблеме, настале у самој припреми или у току истраживања, истраживач рјешава на одговарајући начин, осигуравши у највећој мјери све учеснике/ учеснице у истраживању.
- (4) У планирању истраживања, истраживач треба предвидјети и евентуалне негативне реакције учесника/ учесница у истраживачком поступку.
- (5) Истраживач води рачуна да у току истраживања обезбиједи физичку, емоционалну и општу психолошку сигурност дјече.

1.3.3. Принцип одговорности у случајевима моралних дилема

- (1) Свако истраживање се проводи у складу с релевантним професионалним обавезама и стандардима.
- (2) Истраживач води рачуна о научној и стручној одговорности према учесницима/ учесницама у истраживању, као и према јавности, те одговорности према струковној асоцијацији којој истраживање припада.

- (3) При истраживању, истраживач сарађује и савјетује се са осталим стручњацима и сродним институцијама, како би се истраживање што професионалније обавило.
- (4) Истраживач је дужан савјетовати и упућивати остале колеге на етичке стандарде из овог Етичког кодекса, у погледу поступања и положаја свих учесника у истраживањима.
- (5) Претпоставка за провођење непосредног истраживања са дјецом, јесте познавање психолошких и физичких развојних процеса. Прије истраживања, у подручјима изван психологије, истраживач је дужан савјетовати се са стручњацима који се баве емоционалним, когнитивним и социјалним аспектима људског развоја.
- (6) Истраживања са дјецом као учесницима, проводе се само у ситуацијама када се значајне спознаје о добробити дјетета не могу стећи на други начин.

1.3.4. Принцип заштите интегритета резултата истраживања и истраживача

- (1) Професионална ангажованост у истраживању о дјечи, изискује поштовање одређених стандарда који су афирмативни и који промовишу објективност, тачност и истинитост у истраживачком процесу, а утемељени су на утврђеним научним и професионалним достигнућима.
- (2) Истраживачи не примјењују методолошке поступке сумњивог квалитета, непримјерене поступке анализе и синтезе података, те избјегавају непрофесионалне и научно неутемељене начине интерпретације података добијених истраживањем („здраворазумски приступ“).
- (3) Намјера истраживача мора бити јасна и објективно могућа током цијелог истраживачког поступка, а њихови циљеви морају остати јавни и отворени, али и досљедни у одржању обећања датих испитаницима на почетку истраживања.
- (4) Истраживачи - почетници, могу обављати истраживања са дјецом искључиво под водством (менторством) искусних истраживача.

ДИО II - ПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Претпоставке за провођење истраживања

- (1) Истраживања са дјецом и о дјечи подразумијевају детаљну припрему, са прецизном припремом упутстава истраживачима, који у фокус својих истраживања стављају дијете.
- (2) Упутства морају бити јасна и недвосмислено проблемски оријентисана.

2.1.1. Прелиминарне припреме истраживача – услови за истраживање

- (1) Истраживања са дјецом, као учесницима у истраживању, проводе се само у случајевима када се до планираних сазнања не може доћи на други начин, а истраживање има за циљ допринијети знатно бољем научном разумијевању одређених стања, појава и сл., те може допринијети коначном постизању резултата који могу користити дјечи.
- (2) Истраживачки поступци, као и цјелокупан методолошки инструментаријум, треба прилагодити узрасту дјетета.
- (3) Амбијент и цјелокупне околности у којима се одвија истраживање подразумевају обезбјеђење физичке, емоционалне и психичке сигурности дјеце.
- (4) Истраживач предузима све разумне мјере како би избјегао евентуалне проблеме менталног или физичког угрожавања испитаника, дјетета или његових најближих.

2.1.2. Етичка тијела

- (1) Истраживач је, од надлежних тијела, дужан добити дозволу/е, за провођење истраживања прије него што исто започне, одн. истраживање не смије почети без претходне сагласности надлежног Етичког тијела.
- (2) Етичка тијела се формирају при Министарству просвјете и културе Републике Српске, и просвјетно – педагошким заводима или другим облицима педагошких институција у Федерацији Босне и Херцеговине и Брчко Дистрикту БиХ (у даљем тексту: Заводи).
- (3) Етичка тијела су састављена од професионалаца из реда запосленика Завода, уз могућност ангажовања стручних сарадника за специфична истраживања које чланови, запослени у Заводу, тематски нису у стању потпуно обухватити.
- (4) Број чланова, састав тијела и остала права и обавезе утврђује Завод, посебном одлуком.

2.1.3. Претходна сагласност за истраживање

- (1) Истраживач подноси захтјев Етичком тијелу једне од набројаних институција из тачке 2.1.2. став (2), одн. надлежном Заводу.
- (2) Формулар за пријаву предлажу институције из претходног става, уз коначну сагласност ресорног министарства.
- (3) Изузетно од става 1. и 2., у случајевима медицинских истраживања, истраживач је дужан добити сагласност за истраживање од стране етичког тијела надлежне здравствене установе и етичког тијела институције надлежне за здравство (Републике Српске,

Федерације БиХ, кантона у Федерацији БиХ и Брчко Дистрикта) уколико исти постоје, а сагласно прописима из области здравства.

- (4) У мултидисциплинарним истраживањима, Етичко тијело процјењује компетентност одговорног/ них истраживача за провођење истраживања.
- (5) Етичка тијела воде евиденцију о поднесеним, одобреним и одбијеним захтјевима.
- (6) Етичка тијела су дужна обавијестити надлежна министарства, одн. одјељења за области којима се истраживање баве.

2.1.4. Прелиминарна питања истраживачима

- (1) Етичко тијело ће, у формулару за пријаву или у усменом разговору са апликантима – истраживачима, посебну пажњу посветити сљедећим питањима:
 - а) Да ли планирани методолошки инструментаријум задовољава потребе истраживања и да ли је прилагођен дјецима?
 - б) Да ли учесници могу осјетити било какву врсту nelaгоде у вези с питањима које планирате поставити?
 - ц) Да ли је могуће свим учесницима истраживања објаснити сврху истраживања?
 - д) Колико је, заиста, неопходно учешће дјецема у том истраживању?
 - е) Може ли се до тражених резултата доћи кроз истраживање са узорком одраслих особа?
 - Ф) Да ли ја Вама разумљиво питање на које тражите одговор?
 - г) Да ли је, било којим дијелом истраживања, могуће злоупотријебити повјерење испитаника?
 - х) Шта бисте предузели у случајевима када би, евентуално, примјетили стид или стрес код дјетета испитаника?
 - и) Да ли ће учесници истраживања добити све информације по завршетку истог, како би се психолошки растеретили?
 - ј) Да ли Ваше истраживање може изазвати генерално негативан став дјецема, родитеља/старатеља, јавности, и сл.?
 - к)) Да ли сте исти поступак истраживања тестирали на себи?
- (2) Завод, у формулару за издавање сагласности, утврђује обавезу истраживачима за подношење извјештаја, на једном од језика конститутивних народа у Босни и Херцеговини.
- (3) Извјештај из става (2) се подноси у пет (5) примјерака.
- (4) Заводи, поштујући Уставну надлежност, један примјерак Извјештаја, преко ресорних министарстава, прослијеђују у Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине.

2.2. Провођење истраживања

2.2.1. Сагласност родитеља/ старатеља

- (1) Након добијања сагласности Етичких тијела Завода, истраживач је дужан добити сагласност за свако дијете које намјерава укључити у истраживање.
- (2) За дјецу узраста до петнаест (15) година, истраживач је дужан добити писмену сагласност родитеља/ старатеља и сагласност дјетета, уколико је дијете способно самостално формирати и изражавати ставове и мишљења.
- (3) Уколико се ради о дјечи узраста старијег од петнаест (15) година, довољна је сагласност дјетета, уз обавезну писмену обавијест родитељу/ старатељу о садржају и циљу истраживања.
- (4) У случајевима дјече са инвалидитетом која не могу самостално формирати и изражавати ставове и мишљења, неопходна је писмена сагласност родитеља/ старатеља.
- (5) Формулар за сагласност родитеља/ старатеља и сагласност дјетета креира истраживач или истраживачки тим, а сагласност за дистрибуцију истих даје Етичко тијело Завода.
- (6) Уз формулар за сагласност родитеља/ старатеља или дјетета, истраживачи су дужни доставити и сажетак истраживања које намјеравају обавити.
- (7) Дијете, одн. његов родитељ/ старатељ, даје свој пристанак тек након што добије информације о:
 - а) самој сврси истраживања
 - б) користи од тог истраживања
 - ц) могућим ризицима
 - д) врсти и трајању истраживања
 - е) повјерљивости података из истраживања, као и заштити идентитета свих учесника
 - ф) посљедицама које истраживање евентуално може изазвати
 - г) добровољном пристајању и одустајању од истраживања
- (8) Особе које дају пристанак за учешће у истраживању могу га, у свако доба, без штетних посљедица по њих, као и без посебног образложења, повући и одустати од даљег истраживања.
- (9) За дјецу која су смјештена у установама социјалне заштите, истраживач мора добити сагласност ресорног ентитетског, одн. кантоналног министарства или одговарајућег одјела у Брчко Дистрикту.

2.2.2. Непредвиђене ситуације у истраживању

Уколико у току истраживања истраживач примијети било какве здравствене проблеме или проблеме психичког функционисања дјетета, обавезан је о томе упознати родитеља/ старатеља дјетета, а затим и одговарајућег стручњака, како би се дјетету благовремено обезбиједила неопходна помоћ.

2.2.3. Поступак у току истраживања

- (1) Истраживач је, у току истраживања, дужан рајаснити све неспоразуме са учесницима истраживања.
- (2) Примјена било којег инструмента у истраживању, подразумијева претходно детаљно објашњење његове намјене и сврхе, као и пристанак испитаника.

2.2.4. Поступак након обављеног истраживања

- (1) Истраживач је дужан извијестити учеснике у истраживању о резултатима истог, на начин који је примјерен узрасту и зрелости учесника.
- (2) Информисање о резултатима истраживања се врши у складу са научним начелима, пажљиво узимајући у обзир потребу објективне, добронамјерне и ваљане процјене резултата истраживања.

ДИО III - ОСТАЛА ПИТАЊА И ЈАВНОСТ ЕТИЧКОГ КОДЕКСА

3.1. Доступност података из истраживања

- (1) Истраживачи су дужни подузети све мјере заштите тајности података о дјечи која су учествовала у истраживању.
- (2) Тајност података се односи на чињенице које упућују на идентитет дјетета.
- (3) Није дозвољено откривати идентитет учесника у истраживању, ни у неформалном разговору, нити у службеним извјештајима о пројекту, било пред стручним, заинтересованим или незаинтересованим особама, осим у случају писменог пристанка учесника, тј. родитеља/ старатеља дјетета млађег од петнаест (15) година.

3.2. Кориштење података проистеклих из истраживања

- (1) Информације произашле из истраживања, а које су доступне кроз извјештаје или друге облике публикација насталих на основу истраживања проведених по критеријима и захтјевима овог Етичког кодекса, слободне су за кориштење, као секундарни податак, свим заинтересованим истраживачима.
- (2) Министарство за људска права и избјеглице БиХ ће на својој интернет страници омогућити приступ електронској архиви достављених публикација, насталих према критеријима овог Етичког кодекса.

3.3. Објава Етичког кодекса

- (1) Етички кодекс се објављује у Службеном гласнику Босне и Херцеговине.
- (2) Етички кодекс се истиче на интернет страници Министарства за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине и интернет страницама министарстава и педагошких завода који воде поступак издавања сагласности за провођење истраживања.

3.4. Однос са осталим струковним Етичким кодексима у Босни и Херцеговини

- (1) Одредбе овог Етичког кодекса су основа за усклађивање осталих Етичких кодекса који се примјењују у Босни и Херцеговини.
- (2) Етички кодекс респектује одредбе струковних кодекса различитих професија у Босни и Херцеговини, користећи њихове стручне одредбе које се аутоматски сматрају одредбама и овог Кодекса.

3.5. У сврху тумачења и примјене овог Етичког кодекса, користе се следећи појмови и дефиниције:

Адолесценција	Раздобље развоја и одрастања човјека. Означава прелаз из дјетињства у свијет одраслих и обично траје од 15. до 20. године живота. Та животна фаза се одликује консолидовањем менталног живота, кристализацијом ставова и мишљења, а посебно рационалним менталним сазријевањем. У овој фази развоја живота дјетета, посебно се развијају самопоштовање , повјерење , самосталност и личност. Током адолесценције дијете достиже сам врх својих интелектуалних способности учења.
Дијете	Дијете је особа до осамнаест (18) година, ако позитивним законом пунољетство није другачије дефинисано (дефиниција преузета из Конвенције о правима дјетета), а са биолошког аспекта, људско биће у периоду од рођења до пубертета, док се у правним дефиницијама дјететом сматра малољетник, тј. особа млађа од доба пунољетности.
Добровољни пристанак	Слободно одлучивање без притиска, пријетњи или петјераног наговарања.
Етично/ неетично	Исправно или морално прихватљиво/ погрешно или морално неприхватљиво.
Истраживачки процес	Процес који обухвата цјелокупно истраживање, од почетне идеје и постављања хипотеза, преко планирања и провођења истраживања, до интерпретирања резултата и публицирања коначних налаза.
Истраживање	Систематски планирана анализа – прикупљање података, тестирање и евалуација хипотеза.
Класификовани подаци	Документи , одн, сваки написани, умножени, нацртани, сликовни, штампани, снимљени, фотографисани, магнетни, оптички, електронички или било који други записи података; сазнања, мјере, поступци, предмети, усмена саопштења или информације , које с обзиром на свој садржај, имају важност повјерљивости и цјелокупности за свог власника, а којег је он означио класификованим, те му утврдио степен тајности.
Кодекс	Правилник, скуп принципа о професионалном понашању.
Лични подаци	Општи и карактеристични подаци на основу којих се појединци или колективитети могу идентификовати.
Повјерљивост	Обавеза особе која добија приватне информације да их не користи у друге сврхе осим у оне због којих их је добила.
Приватност	Контрола над количином, временом и околностима приказивања

	себе (физички, понашањем или интелектуално) пред другима. Подручје ексклузивности у којем су појединац или колективитети слободни од увида и контроле других.
Респодент (особа коју испитујемо)	Живући појединац о којем (или од којег) истраживач током истраживања добија жељене податке.
Родни, полни или сексуални идентитет	Термин који описује лични осјећај сваке особе да се идентификује као мушкарац или жена .
Сагласност особе на истраживање	Добровољни пристанак особе или скупине особа да учествују у истраживању.
Уважавање особа	Два темељна облика: (1) поштовање аутономије особа које су способне доносити одговорне одлуке и поштовање њиховог капацитета за самоодређење, и (2) заштита особа које имају ограничену аутономију, тј. које су некомпетентне за доношење одговорних одлука.
Заваравање/прикривање	Поступак у којем се учеснику истраживања ускраћују или дају ограничене битне информације, или кад га се свјесно непотпуно информира о поступцима и циљевима истраживања.

3.6. Библиографски извори кориштени у изради Кодекса:

Етички кодекс психолога Федерације БиХ, Друштво психолога ФБиХ, 09.11.2011. са:

<http://www.scribd.com/doc/39993036/eticki-kodeks-psihologa-2>

Кодекс части бх. новинара, преузето 11.11.2011. са:

http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=362&Itemid=223&lang=bs

National Health and Medical Research Council (NHMRC), Australia (1999.) National Statement on Ethical Conduct in Research Involving Humans.

Препорука Савјета Европе о социјалним радницима (2000.), преузето 12.11.2011. са:

<http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/230/234>

Society for Research in Child Development (SRCD) (1991) Ethical Standards for Research with Children, преузето 12.10.2011. са: <http://www.srkd.org/about.html#standards>

Society for Research in Child Development (SRCD) (1991) Ethical Standards for Research with Children, преузето 25.10.2012. са: <http://www.srkd.org/about.html#standards>

УН (1948.) општа декларација о људским правима

УН (1998.) Конвенција о правима дјетета

Савјет за штампу БиХ, Кодекс за штампу Босне и Херцеговине, преузето 06.11.2011. са:

<http://djeca.rs.ba/uploaded/kodeks%20za%20pisane%20%20stampane%20medije.pdf>

Закон о слободи приступа информацијама у Босни и Херцеговини, (2000.), преузето 08.11.2011. са:

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=212:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-bosni-i-hercegovini&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

Закон о слободи приступа информацијама у Федерацији Босне и Херцеговине, (2001.), преузето

09.11.2011. са: http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=213:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-federaciji-bosne-i-hercegovine&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

Закон о слободи приступа информацијама у Републици Српској, (2001.), преузето 08.11.2011. са:

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=214:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-republici-srpskoj&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

3.7. Завршни осврт

У оквиру овог документа поменути су само најважнији закони, јер листа обавезно укључује законе донесене на нивоу БиХ, Брчко Дистрикта, ентитета, кантона, као и подзаконске и општинске акте који се односе на дјецу, а то су: Породични закон ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 35/05); Породични закон РС („Службени гласник РС“, бр. 54/02); Породични закон Брчко Дистрикта БиХ („Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ“, бр. 23/07); Оквирни закон о основном и средњем образовању БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 18/ 03); Закон о основној школи и Закон о средњој школи РС („Службени гласник РС“, бр. 38/ 04); Закон о предшколском васпитању и образовању („Службени гласник РС“, бр. 119/ 08); Закон о образовању у основним и средњим школама Брчко Дистрикта („Службени гласник Брчко Дистрикта“, бр. 9/01, 28/03 и 29/04); Закон о основном одгоју и образовању у кантонима и Закон о средњем образовању у кантонима; Закон о заштити особа са душевним сметњама („Службене новине ФБиХ“, бр. 37/01, 40/02 и 52/11) и Закон о заштити лица са менталним поремећајима РС („Службени гласник РС, бр. 46/ 04); Закон о заштити од насиља у породици ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 22/ 05); Закон о заштити од насиља у породици РС („Службени гласник РС“, бр. 118/05 и 17/08); Закон о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породица са дјецом ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 36/99 и 54/04); Закон о социјалној заштити РС („Службени гласник РС“, бр. 5/93, 15/96 и 110/03); Закон о социјалној заштити Брчко Дистрикта („Службени гласник Брчко Дистрикта“, бр. 1/03, 4/00, 4/04, 19/07 и 2/08); Закон о дјечијој заштити РС („Службени гласник РС, бр. 4/ 02); Закон о дјечијој заштити Брчко Дистрикта („Службени гласник Брчко Дистрикта“, бр. 1/03, 4/04, 21/05 и 51/11); Закон о лијековима и медицинским средствима („Службени гласник БиХ“, бр. 58/ 08); Закон о лијековима РС („Службени гласник РС, бр. 19/ 01); Закон о здравственој заштити („Службене новине Федерације БиХ“, бр. 46/ 10); Закон о здравственој заштити РС („Службени гласник РС“, бр. 107/05, 72/09 – др. закон 88/10, 99/10 и 57/11); Закон о правима, обавезама и одговорностима пацијената („Службене новине Федерације БиХ“, бр. 40/ 10); Закон о заштити особа с душевним сметњама („Службене новине Федерације БиХ“, бр. 37/01, 40/02 и 52/11).

**THE CODE OF ETHICAL RESEARCH
WITH CHILDREN AND ON CHILDREN IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

CONTENTS

Decision on adoption of the Code of Ethical Research with children and on children in Bosnia and Herzegovina.....	61
Introduction	62
PART I- GENERAL PROVISIONS	63
1.1 Basic questions and application of the Code of Ethics.....	63
1.2. Defining the status of a child, parent/ guardian and researcher	64
1.3. Application of ethical principles	65
PART II- CONDUCTING RESEARCH	67
2.1. Assumptions for conducting research	67
2.2. Conducting research.....	69
PART III- OTHER QUESTIONS AND PUBLIC EXPOSURE OF THE CODE OF ETHICAL RESEARCH	71
3.1. Availability of research data	71
3.2. Use of research data.....	71
3.3. Publicising the Code of Ethics	71
3.4. Relationship with other professional Codes of Ethics in Bosnia and Herzegovina.	71
3.5. Glossary of terms used in development of the Code of Ethics	72
3.6. Bibliography.....	74
3.7. Final reflection	75

On the basis of the Article 17 of the Law on the Council of Ministers of Bosnia and Herzegovina ("BiH Official Gazette", no. 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 94/07 and 24/08), the Council of Ministers of Bosnia and Herzegovina, on its 51st session, held on 28 May 2013, passed the

**DECISION
ON
ADOPTION OF THE CODE OF ETHICAL RESEARCH WITH CHILDREN AND ON CHILDREN IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA**

**Article 1.
(Adoption of the Code of ethical research)**

- (1) By the means of this Decision, the Code of Ethical research with children and on children in Bosnia and Herzegovina (in further text: the Code of Ethics) is adopted.
- (2) By determining the Code of Ethics, Bosnia and Herzegovina is meeting the obligations stipulated in the articles 3, 8, 17 and 19 of the United Nations Convention on the Rights of the Child.

**Article 2.
(Application of the Code of Ethics)**

- (1) The Code of Ethics, determined by this Decision represents the obligatory document for all individuals, groups, institutions and bodies directly engaged in research focused on children or in which children are, in any manner, involved.
- (2) All researchers are obliged to obey the Code of Ethics, starting from the basic principles 'the best interest of the child', his/her well-being or, in other words, whatever is best for the child and his/her family/ guardians.

**Article 3.
(Integral part of the Decision)**

The Code of Ethics is an integral part of this Decision.

**Article 4.
(Bridging provisions)**

On the day of this Decision coming into effect, the Decision on adoption of the Code of Ethical research on children (BiH Official Gazette, no 26/06) will cease to be in effect.

**Article 5.
(Coming into effect)**

The Decision and the Code of Ethics will come into effect on the day of announcement in the 'BiH Official Gazette'.

CoM No. 146/13
28 May 2013
Sarajevo

Chairman
BIH Council of Ministers
Vjekoslav Bevanda

INTRODUCTION

Continued need for research of the new, on one hand, and the imperative to protect a child from any form of misuse on the other hand, are the reasons why it is necessary to develop deontological ethical standards for research aimed at children in general.

Within this Code of Ethics, directly applied are the standards determined in the frame of the BiH Constitution, Article II) Human rights and basic freedoms, founded on the international standards of child protection, primarily, UN Convention on the Rights of the Child (1989), as well as other UN and European conventions and protocols, ratified by Bosnia and Herzegovina, aimed at protection of and the rights of children.

Starting from fact that the Constitution of Bosnia and Herzegovina, in its article II) Human rights and basic freedoms, point 3.f) especially highlights the respect of the right to private family life, home and correspondence of law, any activity involving a child and his/her family must include the determined international and domestic standards in view of protection of human rights and basic freedoms of children.

The Code of Ethics also takes into consideration different legislation in Bosnia and Herzegovina, the provisions of which are concerned with legal subjectivity of children, as a research sample category. This particularly refers to the laws regulating the questions of protection and collection of data, as well as the question of access to information: the BiH Law on freedom of access to information (Official Gazette BiH, No.

28/00); the FBiH Law on freedom of access to information (Official Gazette FBiH, No. 32/01); the RS Law on freedom of access to information (Official Gazette RS, No. 20/01); the BiH Law on protection of personal data(Official Gazette BiH, No. 32/01); the BiH Law on protection of confidential data (Official Gazette BiH, No. 4/05); the BiH Law on statistics (Official Gazette BiH, No. 57/02); the FBiH Law on statistics (Official Gazette FBiH, No. 63/03); the RS Law on statistics (Official Gazette RS, No. 85/03).

In view of the need for inclusion of data from certain areas related to children and children's rights, the laws regulating the question of child protection (social, health, educational, etc) should be taken into account.

In this manner construed ethical principles and norms will surely present an integral document for all individuals and institutions directly involved in research which, in any manner, include children. The Code of Ethics stems from the basic principle of the 'best interest of the child' (Convention on the Rights of the Child, Article 3), his/her welfare or in other words, what is best for the child, his/her family and with that, the whole community.

The Code of Ethical research with children and on children in Bosnia and Herzegovina contains the following parts:

PART I- GENERAL PROVISIONS

- 1.4. Basic questions and application of the Code of Ethics
- 1.5. Defining the status of a child, parent/ guardian and researcher
- 1.6. Application of ethical principles

PART II- CONDUCTING RESEARCH

- 2.1. Assumptions for conducting research
- 2.2. Conducting research

PART III- OTHER QUESTIONS AND PUBLIC EXPOSURE OF THE CODE OF ETHICAL RESEARCH

- 3.1. Availability of research data
- 3.2. Use of research data
- 3.3. Publicising the Code of Ethics
- 3.4. Relationship with other professional Codes of Ethics in Bosnia and Herzegovina
- 3.5. Glossary of terms used in development of the Code of Ethics
- 3.6. Bibliography
- 3.7. Final reflection

PART I – GENERAL PROVISIONS

1.1. Basic questions and application of the Code of Ethics

(1) The questions regulated by the Code of Ethical Research with children and on children in Bosnia and Herzegovina (in further text: the Code of Ethics) are concerned with the status of the child and his/her family as participants in the research process of the humanistic, social, medical and other scientific and professional research.

(2) Special attention is devoted to prevention of causes and generally, situations in which the integrity of the child can become questionable.

(3) The Code of Ethics regulates the rights and obligations, as well as responsibilities of the researcher.

(4) The Code of Ethics determines the rules of conduct of researchers and ethical principles based on which the researchers act in undertaking scientific, media, sports, judicial, and generally professional research, which place a child in the focus of their interest.

(5) The Code of Ethics is applied to all sorts of research in which children are active participants or which relate to children.

(6) The Code of Ethics should be consulted by all laws and professional codes of ethics which are, from different aspects, during research, concerned with questions of interest for children.

(7) The Code of Ethics should serve as the basis for expansion of the mentioned professional codes, with requests from this Code of Ethics.

(8) In line with the UN Convention on the Rights of the Child, this Code of Ethics is concerned with children up to 18 years of age.

1.2. Defining the status of child, parent/ guardian and researcher

(1) The main question regulated by this Code of Ethics is the status of children in different research, which in direct or indirect manner can impact child's personal integrity. The Code of Ethics defines the application of the demands from the UN Convention on the Rights of the Child, as well as ensuring adequate protection of the rights of the child, such as: the right to non-discrimination (Article 2); protection of the child's right to expression of opinion in matters of concern to him/her and respect of their opinion in line with the age and maturity of the child (Article 12); right to freedom of expression (Article 13.); right to freedom of thought and conscience (Article 14); right to protection of privacy, correspondence, reputation and dignity (Article 16), as well as the right to access to information and materials for the purpose of promotion of the child's welfare and health (Article 17), in a manner that the status of the child is regulated by:

(a) respecting the right of the child to make decisions on research, in other words obtain his/her consent for research, have own opinion on research, as well as the right to withdraw from research at any moment;

(b) securing protection of the child's identity, his/ her family and group he/she belong to;

(c) specifying the conditions for ensuring insight into research results.

(2) The Code of Ethics defines the status of parents/ guardians, given that for them too, as research participants, the standards determined within this Code are applicable, in a manner that:

(a) the status of parents/ guardians, respecting individual rights of the child, is determined in all phases of research;

(b) securing that the parent/ guardian has the right to timely information on research and research results;

(c) parent/ guardian gives approval for the child to take part in research process or to be researched.

(3) The status of researcher is defined in a manner that:

(a) his/her rights and obligations, as well as the procedure of enabling other parties to see the research results, are determined in detail, with obligatory protection of data on the personality of the child and his/her family;

(b) the researcher is obliged to, for the research for which he/ she is seeking permission, try to foresee possible ethical dilemmas and suggest potential solutions and, as such, in the phase of obtaining the permission, send them to the Ethical body for review.

1.3. Application of the ethical principles

(1) Ethical principles determined by this Code of Ethics are the principles which the researchers must accept as their own professional principles and personal criteria of conduct.

(2) The Code of Ethics contains ethical principles which the researcher must obey during preparation of the research, during research and after the research is conducted, in the phase of writing reports or publications stemming from the research.

(3) As an imperative in reaching ethical ideals through research with children, it is necessary to differentiate and fully respect all principles needed for protection of the rights of the child.

1.3.1 The principle of respect of human rights, freedoms and personal dignity

(1) Researchers, involved in research on children, must respect dignity and human values of all participants in research, devoting special attention to relevant sources which may jeopardise the rights of the child.

(2) Special attention is given to respect of the cultural and individual differences between the actors of research (age, gender, race, nationality, faith, socio-economic differences, as well as inequalities in mental development, sexual orientation and sexual identity of the research subjects).

(3) In research, it is necessary to guarantee elimination of all forms of prejudice or stereotypes.

1.3.2 The principle of protection of well-being of the research participants

(1) Engaged researchers ought to be aware of the responsibility they have in relation to children, research participants and their families, which means that they have to make sure that the respondents are not in any way, physically or psychologically jeopardised, as well as that the research methods, must be fully adapted to the age and maturity of the child.

(2) In his/ her approach, the researcher must permanently protect the rights of all persons he/ she is in contact with.

(3) Ethical dilemmas and problems faced in the very preparation, as well as during the research, the researcher will address in an adequate manner, securing to the maximum extent possible, all participants in the research.

(4) In planning the research, the researcher should foresee potentially negative reactions of the participants in the research process.

(5) During the research, the researcher will ensure full bodily, emotional and overall psychological safety of children.

1.3.3 The principle of accountability in cases of ethical dilemmas

- (1) Every research is conducted in line with the relevant professional obligations and standards.
- (2) The researcher will maintain scientific and professional responsibility towards the research participants, the public, as well as the responsibility to the professional association to which the research is belonging.
- (3) During the research, the researcher cooperates and consults with other experts and
- (4) affined institutions, in order for the research to be most professionally conducted.

- (5) The researcher is obliged to advise and point other fellow researchers towards the ethical standards from this Code of Ethics, concerning the approach to and status of research participants.

- (6) The assumption for conducting direct research with children is the awareness of psychological and bodily development processes. Before the research outside the realm of psychology, the researcher is obliged to consult with the experts in the emotional, cognitive and social aspects of human development.

- (7) Research with children as participants, is carried out only in situations when significant knowledge on welfare of children cannot be obtained in any other manner.

1.3.4 The principle of protecting the integrity of research results and the researcher

- (1) Professional engagement in research with children requires compliance with certain standards which are affirmative and promote objectivity, precision and truthfulness in the research process and are based in scientific and professional achievements.

- (2) Researchers do not apply methodological approaches of doubtful quality, inappropriate methods of data analysis and synthesis, as well as they avoid unprofessional and scientifically unfounded interpretations of data obtained through research.

- (3) Intentions of the researchers must be clear and objectively feasible throughout the research procedure, while their goals must be public and open, remaining consistent in keeping the promises given to respondents at the beginning of research.

- (4) Researchers- beginners can conduct research with children only under mentorship of experienced researchers.

PART II - CONDUCTING RESEARCH

2.1. Assumptions for conducting research

- (1) Research with children and on children assumes detailed preparation, with precise preparation of instructions to researchers who place a child into the focus of their research.
- (2) Instructions must be clear and unambiguously problem oriented.

2.1.1. Preliminary preparations of the researchers – conditions for research

- (1) Research with children as participants in research, are conducted only in cases when desired knowledge cannot be obtained in any other way, while the research aims to contribute to significantly better scientific understanding of certain states, appearances, etc., and can foster ultimate achievement of results which may benefit children.
- (2) Research procedures, as well as methodological tools, ought to be adapted to the age of children.
- (3) Ambience and the overall conditions for conducting the research, assume ensuring of the bodily, emotional and overall psychological safety of children.
- (4) The researcher must take all reasonable measures in order to avoid the problems of mental and physical harm to the respondents, children or their significant others.

2.1.2. Ethical bodies

- (1) The researcher is obliged to obtain a permission(s) for conducting the research from the relevant bodies before its commencement, or in other words, research must not start without the prior consent of the relevant Ethical body.
- (2) Ethical bodies are formed at the Ministry of education and culture in the Republika Srpska and educational-pedagogical bureaus or other forms of pedagogical institutions in the Federation of BiH and the Brčko District (in further text: the Bureaus).
- (3) Ethical bodies are composed of professionals employees of the Bureaus, with a possibility of engagement of expert associates for specific research, which are thematically out of the realm of the members employed at the Bureau.
- (4) The number of members, composition of the body and other rights and responsibilities are determined by the Bureau, through a special decision.

2.1.3. Prior approval for conducting of research

- (1) The researcher submits a request to the Ethical body at one of the listed relevant institutions from the point 2.1.2. line (2) or the competent Bureau.
- (2) The form of application is suggested by the institutions from the above point, with final approval of the relevant ministry.
- (3) Exceptionally from the points 1. and 2., in cases of medical research, the researcher is obliged to acquire the approval for conducting the research from the ethical body of the relevant medical/health care institution and ethical body of the institution responsible for health care (Republika Srpska, Federation of BiH, cantons in the Federation of BiH and Brčko District) if they exist, all in line with the regulations in the area of health care.
- (4) In multidisciplinary research, the Ethical body assesses the competence of the responsible researchers for conducting the research.
- (5) The Ethical bodies maintain records of submitted, approved and rejected applications/ requests.
- (6) The Ethical bodies are obliged to inform the relevant ministries or departments responsible for the areas of concern to the research in question.

2.1.4. Preliminary questions to researchers

- (1) In the application form or in direct interview with the researchers-applicants, the Ethical bodies will devote special attention to the following questions:
 - (a) Does the planned methodological instrument(s) satisfy the needs of the research and is it adapted to children?
 - (b) Will the respondents feel any discomfort in relation to the questions you plan to ask?
 - (c) Is it possible to explain the purpose of research to all participants?
 - (d) How necessary is participation of children in this research?
 - (e) Can the sought results be obtained through research with a sample of adults?
 - (f) Do you understand the question you are seeking an answer to?
 - (g) Is it possible to, in any part of the research, misuse the trust of the respondents?
 - (h) What will you do in cases when you notice embarrassment or stress of the child respondent?
 - (i) Will the participants receive all information at the end of the research, in order to unburden psychologically?
 - (j) Can your research generally cause a negative stance of children or parents/ guardians, public, etc.?
 - (k) Have you tested the planned procedure on yourself?

(2) In the approval form, the Bureau determines the obligation of the researchers to submit the report on research in one of the BiH constitutional languages.

(3) The report from the point (2) is submitted in five (5) copies.

(4) In line with the constitutional competence, the Bureaus submit one of the received copies of the report to the BiH Ministry for human rights and refugees.

2.2. Conducting research

2.2.1. Consent of parents / guardians

(1) After receiving the approval from the Bureau's Ethical body, the researcher is obliged to obtain a consent / approval for each child planned to take part in the research.

(2) For children up to fifteen (15) years of age, the researcher is obliged to obtain a written approval from parents/ guardians, as well as a child's consent, if a child is able to independently form and express views and opinions.

(3) In cases of children older than fifteen (15), a child's consent is sufficient, with an obligatory written notification to the parent/ guardian on the content and goals of the research.

(4) In cases of children with disability who cannot independently form or express their views and opinions, a written consent from a parent/ guardian is required.

(5) The form for parent's/ guardian's consent is created by the researcher or research team, while the approval for distribution of the same is given by the Bureau's Ethical body.

(6) With the form for parent's/ guardian's or child's consent, the researchers are obliged to submit a summary of the research they intend to undertake.

(7) The child, or his/her parent/ guardian, gives his/her consent only after receiving the information on:

- a) the very purpose of the research,
- b) benefits of the research,
- c) possible risks,
- d) type and duration of research,
- e) confidentiality of data from research and protection of identity of all respondents,
- f) implications the research may have,
- g) voluntary consent and withdrawal from research.

(8) The persons giving their consent for participation in the research can, at any point, without harmful consequences for them, as well as without explanation, withdraw it and give up their further participation.

(9) For children in the residential institutional care, the researcher must obtain the approval from the responsible entity or cantonal ministry or relevant department in Brčko District.

2.2.2. Unpredictable situation during research

Should the researcher observe any health problems or problems in psychological functioning of the child respondent, he/she is obliged to inform the child's parent/ guardian and, then, the adequate expert, in order to ensure timely and required assistance to the child.

2.2.3. Approach during research

(1) The researcher is, during the research, obliged to clarify any misunderstandings to the research participants.

(2) Application of any research instrument assumes prior detailed explanation of its purpose, as well as the respondent's consent.

2.2.4. Approach upon conducting research

(1) The researcher is obliged to inform the research participants on results of the conducted research, in a manner appropriate to the age and maturity of the respondents.

(2) Informing on results of the research is done in line with the scientific principles and carefully taking into consideration the need for objective, well-meaning and valid assessment of research results.

PART III – OTHER QUESTIONS AND PUBLIC EXPOSURE OF THE CODE OF ETHICS

3.1. Availability of research data

(1) The researchers are obliged to take all necessary measures to protect the confidentiality of data on children who take part in the research.

(2) Data confidentiality refers to the facts pointing towards the child's identity.

(3) It is not allowed to disclose the identity of participants in the research in either informal conversation or in official reports on the project, before the professional, interested or not interested persons, apart from the cases of written consent of the participant or parent/ guardian of a child below 15 years of age.

3.2. Use of research data

(1) Information stemming from research, which are accessible through reports or other forms of publications developed on the basis of the research conducted in line with the criteria and this Code of Ethics, are free for use as a secondary data to all interested researchers.

(2) On its web page, the BiH Ministry for human rights and refugees will enable access to electronic archive of all submitted publications, developed in line with the criteria of this Code of Ethics.

3.3. Publicising the Code of Ethics

(1) The Code of Ethics will be announced in the Official Gazette of Bosnia and Herzegovina.

(2) The Code of Ethics is placed on the web site of the BiH Ministry for human rights and refugees and web sites of the ministries and pedagogical bureaus in charge of procedures for granting approvals for research implementation.

3.4. Relationship with other professional Codes of Ethics in Bosnia and Herzegovina

(1) Provisions of this Code of Ethics are the basis for harmonisation of all other codes of ethics used in Bosnia and Herzegovina.

(2) The Code of Ethics honours the provisions of respective professional codes of different professions in Bosnia and Herzegovina, utilising their professional provisions, which are automatically considered as provisions of this Code.

3.5. For the purpose of interpretation and application of this Code of Ethics, the following definitions are being used:

Adolescence	The period of development and growing up of a person. It marks the transition from the childhood into the world of adults, usually lasting from 15th to 20th year. This phase of life is characterised by consolidation of the views and opinions, and especially rational mental development. In this phase of the child's life, especially developing are self-respect, trust, independence and identity. During the adolescence, the child reaches the peak of his/her intellectual capacities to learn.
Child	Child is a person below 18 years of age, unless the laws of a particular country set the legal age for adulthood younger (definition from the Convention on the Rights of the Child); from the biological aspect, it is a human being in the period between birth and puberty, while in legal definitions, a child is a minor or a person who has not reached the age of adulthood.
Voluntary consent	Free decision making without pressure, threats or excessive convincing.
Ethical/unethical	Proper or morally acceptable / improper or morally unacceptable.
Research process	The process encompassing the whole research, from the initial idea, setting hypotheses, through planning and conducting research, to interpreting results and publication of final results.
Research	Systematically planned analysis – collection of data, testing and evaluation of hypotheses.
Classified data	Documents , or in other words, each written, multiplied, drawn, recorded, photographed, magnetic, optic, electronic or any noted data; insights, measures, acts, objects, spoken announcements or information, which given their content, have importance of confidentiality and wholeness for their owner, and which are marked as classified by him/her, and determined with a degree of secrecy.
Code	Book of rules; set of principles of professional conduct.
Personal data	General and characteristic data based on which individuals or collectivities can be identified.
Confidentiality	The obligation of a person receiving private information not to use it for any other purposes except for the purpose received for.
Privacy	Control of the extent, time and circumstances of presenting oneself (bodily, behaviourally or intellectually) in front of others. The area of exclusivity in which an individual or collectivity are free from insights or control of others.
Respondent	Living individual about whom (or from whom) the researcher obtains

(person who is being examined)	desired data during research.
Gender, sex or sexual identity	The term describing a personal feeling of each person to identify oneself as a man or woman.
Personal consent for research	Voluntary consent of a person or a group to take part in research.
Appreciation of persons	Two main forms: (1.) respect for the autonomy of persons who are able to make responsible decisions and respect for their capacity for self-determination and (2.) protection of persons who have limited autonomy, or who are not competent to make responsible decisions.
Deception/disguising	Deed in which a participant of research is withheld or given only limited important information or when he/she is consciously incompletely informed on research procedures or goals.

3.6. Bibliography:

The Code of ethics of psychologists in the Federation of BiH, Association of psychologists, 09 November 2011 from: <http://www.scribd.com/doc/39993036/eticki-kodeks-psihologa-2>

The Code of honour of BiH journalists, taken on 11 November 2011 from:

http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=362&Itemid=223&lang=bs

National Health and Medical Research Council (NHMRC), Australia (1999.), National Statement on Ethical Conduct in Research Involving Humans.

The Council of Europe recommendation on social workers (2000), viewed on 12 Nov 2011 from:

<http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/230/234>

Society for Research in Child Development (SRCD) (1991), Ethical Standards for Research with Children.

Viewed on 12 October 2011 from: <http://www.srcd.org/about.html#standards>

Society for Research in Child Development (SRCD) (1991), Ethical Standards for Research with Children.

Viewed 25 October 2012, from: <http://www.srcd.org/about.html#standards>

UN (1948) Declaration on Human Rights

UN (1998) Convention on the Rights of the Child

The BiH Press Council, The BiH Press Code, on 6 November 2011 from:

<http://djeca.rs.ba/uploaded/kodeks%20za%20pisane%20%20stampane%20medije.pdf>

The Law on freedom of access to information in Bosnia and Herzegovina (2000), on 8 November 2011, from: http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=212:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-bosni-i-hercegovini&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=212:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-bosni-i-hercegovini&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

The Law on freedom of access to information in the Federation of Bosnia and Herzegovina, (2001), viewed on 9 November 2011 from:

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=213:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-federaciji-bosne-i-hercegovine&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

The Law on freedom of access to information in Republika Srpska, (2001), viewed on 8 November 2011 from: http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=214:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-republici-srpskoj&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=214:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-republici-srpskoj&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

3.7. Final reflection

In this document, only most important laws have been mentioned, as the list inevitably includes the laws adopted at the level of BiH, Brčko District, entities, cantons, as well as by-laws and municipal acts related to children, as follows: the FBiH Family law ("FBiH Official Gazette", No. 35/05); the RS Family Law ("RS Official Gazette", No. 54/02); the BiH Brčko District Family law ("The BiH Brčko District Official Gazette", No. 23/07).

The frame Law on primary and secondary education in BiH ("BiH Official Gazette", No.18/03); the RS Law on primary school and the Law on secondary school ("RS Official Gazette", No. 38/04); RS Law on preschool education ("RS Official Gazette", no. 119/08); The Law on education in primary and secondary schools of Brčko District („Brčko District Official Gazette“, no. 9/01, 28/03 i 29/04); the Law on primary education in the cantons and the Law on secondary education in cantons; the Law on protection of persons with emotional difficulties („FBiH Official Gazette“, no. 37/01, 40/02 and 52/11) and the RS Law on protection of persons with mental disturbances ("RS Official Gazette", No. 46/04); the FBiH Law on protection from domestic violence („FBiH Official Gazette“, No. 22/05); the RS Law on protection from violence in the family ("RS Official Gazette", NO. 118/05 and 17/08); the FBiH Law on the basis of social protection, protection of civilian victims of war and protection of families with children ("FBiH Official Gazette", No. 36/99 and 54/04); the RS Law on social protection (" RS Official Gazette", No. 5/93, 15/96 and 110/03); the Brčko District Law on social protection ("Brčko District Official Gazette", no. 1/03, 4/00, 4/04, 19/07 and 2/08); the RS Law on child protection ("RS Official Gazette", no. 4/02); the Law on child protection in Brčko District ("Brčko District Official Gazette", no. 1/03, 4/04, 21/05 and 51/11); the Law on medicines and medical appliances ("BiH Official Gazette", no. 58/08); the RS Law on medicines ("RS Official Gazette", no. 19/01); the Law on health protection ("FBiH Official Gazette" no. 46/10); the RS Law on health protection ("RS Official Gazette", no. 107/05, 72/09 – other laws 88/10, 99/10 and 57/11); the Law on rights, obligations and responsibilities of patients (FBiH Official Gazette, no. 40/10); the Law on protection of persons with emotional difficulties (" FBiH Official Gazette", no. 37/01, 40/02 and 52/11).

VESTA
Udruženje Vesta

Đ. Mihajlovića 4, 75000 Tuzla
Tel: ++ 387 35 36 36 90
vesta@bih.net.ba
www.vesta.ba

Ovaj projekat finansira
Europska unija